

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. PALM: Ajalehe kirjavastus kui politiseerimis-
vahend ja kultuuridokument.
- R. LAANES: Ülevaade eesti filoloogiast a. 1936.
- J. FAZEKAS: Ungari rahvaluulest ja rahvamuusikast.
- L. ANVELT: Kuidas suhtuvad töösse tegelased eesti
romaanis aastaist 1930—1935.
- K. RAUD: Kaks raamatut tütarlastele.
- P. ARISTE: Sulo Haltsonen — Suomalaisista taikamerkeistä.
A. PALM: Vana Tallinn.
- Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 1. poogen.

N° 7

25. juuli

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1937

ASUTATUD 1906.

XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRÜS (ajalugu), F. LINNUS (rahva-
teadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avalda-
tud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus
jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19,
Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerand-
aastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatu-
kauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata
uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu
aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool leheküljele 15 kr.,
veerand leheküljele 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on
müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924)
hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja
XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hin-
naga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress
nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustam-
ine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 937 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUULI 1937

NR. 7

AJALEHE KIRJAVASTUS KUI POLITISEERIMIS- VAHEND JA KULTUURIDOKUMENT.

REPORTAAŽI C. R. JAKOBSONI KIRJAVASTUSEIST
„SAKALAS“ 1878—1882.

Meie vanemas ajakirjanduses, harilikult lehe viimasel tekstiküljel, leidub peenekirjaline eriosakond pealkirjaga „Kirjavastused“. Siin peab toimetus sidet oma kaastöölistega. Need vastused on enamasti lühikesed teated kaastöö kättesaamise, avaldamise või mitteavaldamise kohta, aga üks ja teine nende kõrval on ka originaalsem ja sisukam. Esmakordne lugeja jääb arvatavasti üllatatult peatuma robustse sähvutuse ees:

„Kui Teile ajalehtede vaidlemised nii vasta meelt on, siis küüritage ahju taha, võtke omale üks täistopitud vasika nahk seltsiliseks ja närige tubakut, ning Teil on „rahu“. Kes Teid ajalehti sunnib lugema, kui nad Teie „rahu“ rikuvad!“ (Sakala 1878, number 16, lehekülj 3, veerg 3, vastus 282¹.)

Või teises kohas:

„Teie kirjutate, et nelja tõise mehega kokku Sakalat peate ja soovite, et meie paksema paberi võtaksime. Muidu olete ajalehega rahul, sest iga nädal tulla nii palju lehta ja pilta, et „süda rõõmu pärast kohkuma lööb“, aga paber kuluda hulga lugejate näppude vahel ära. Kas Teie oma paari kopiku eest ei soovi, et meie oma ajalehe pargitud hobuse naha peale laseme trükkida, et pärast, kui kõik lugejad läbi on lugenud, igauks veel pool tosinat tubli saapaid saaks! Teie kirja peale ei tea ma Teile paremat nõuu anda, kui et iga mees Teist ise oma ajalehe peab, mis seeläbi vist ilma kuluta korda võite seada, kui aastas paar korda vähem kõrtsi lähete. Paari „päätäie“ asemel saate siis igas nädalas aasta otsa nii palju lehta ja pilta üksi omale, et ka Teie lapsed edespidi veel nende seest oma südame „rõõmu pärast kohkuma“ võivad lasta lüüa. Ja nüüd Jumalaga!“ (1878, 7, 4, 3, 54.)

Selle jämedavõitu huumori taga tajume ometi põhimõtet ja isiksust ja muutume tähelepanelikuks. Jälgides näiteks pidevalt

1) Ka edaspidi tähendavad numbrid sulgudes „Sakala“ aastakäiku, numbrit, lehekülge, veergu ja kirjavastuse järjekorranumbrit. Juhul, kui vastus ei asetse pealehes, on arvude ees „Lisal.“

ärkamisaja kesksema poliitilise ajalehe „Sakala“ tuhandeisse ulatuvat kirjavastuste-hulka, näeme, kuidas neis vastuseis ootamatu elavalt kajastub nii toimetaja isiksust ja vaateid kui kogu ajajärgu rahvuspoliitilisi, aga ka kultuurilisi ja ühiskondlikke probleeme, nähtuna läbi ajalehe resp. toimetaja programmi prisma. See ainek pakub huvi aja- ja kultuuriloole, kirjandusloole, bibliograafiale, rahvaluuleteadusele, ühiskonnateadusele jm. aladele.

Ajalehe kirjavastus, see on õigupoolest eriliik avaliku tegelase kirjavahetust ja vormilt kirjavahetus telegrammistilis. Me hindame kõrgelt kirjavahetuste kui isiku- ja kultuuridokumentide tähtsust, kogume ja säilitame neid. See arhiivis säilitatav kirjavahetus on intiimne, ta pole teadlikult määratud avalikkusele. Ajalehe kirjavastusel seda intiimset iseloomu ei ole. Ta on aadressitud küll kindlale isikule, kuid antud avalikult ja on kättesaadav kõigile lugejaile ja sisaldab ühtlasi mõndagi, mis pole määratud üksnes adressaadile, vaid kogu lugejaskonnale. Mõni vastus on ses mõttes koguni laia rahvus- või kultuurpoliitilise tähendusega. Õigupoolest jääb suurem osa kirjasaaajaid igavesti tundmatuks, mis omakorda rõhutab, et tähtis pole siin niivõrd adressaat kui asi või põhimõtteline küsimus ise. Osa vastuseid on aga äratuntavalt aadressitud tuntud tegelastele, mistõttu neil on kahekordset (nii sisulist kui isikulist) tähtsust ja nad vääriskid arvestamist ka nende tegelaste bibliograafias. Teiselt poolt: et meie ajalehtede toimetajaiks ja seega nende kirjavastuste autoreiks on oma ajajärgu silmapaistvamad tegelased, siis moodustavad need kirjavahetused üsna olulise andmestiku ka nende isikute tundmaõppimiseks.

Kui nüüd küsiksime, mis ülesandeid täitis kirjavastus vanemas ajakirjanduses, siis näib, et nende kaudu: 1) juhtis ja organiseeris toimetus resp. toimetaja lehe kaastööd, olles isiklikus kontaktis oma kaastöölisega; 2) võimaldus anda lugejaile jooksvat ning kiiret orientatsiooni päevaküsimustes, teha isegi ridadevahelist poliitikat ja väljendada lehe vaateid teinekord reljeefsemalt kui juhtkirjas ja poleemikas; 3) võimaldas lehele kokkuhoidu. (Kui toimetus oleks vastanud harilikus korras igale saadetisele, oleks see näit. „Sakala“ toimetajalt 600—700 kirjalt aastas postikulu nõudnud vähemalt 50 rubla + aeg.)

Kirjavastuseid ajalehes hakkas meil esmakordselt tarvitama J. V. Jannsen „Perno Postimehe“ I-s aastakäigus, 1857. Selle aastakäigu 26. numbris, 25. XII 1857, leiduvad esimesed 4 vastust, varustatud toimetuse sissejuhatusega:

„TÄHHELE PANNA! Paljo häid sõbro, olgo tuhhandeks terved, on tänäni Postimehele monda korda mona saatnud, et tal udisse pudust ei tulleks. Muist on sest jubba trükkitud, muist alles taggavarraks: agga et armsad kirjasaatjad ka teäda tahhaksid, mis nende kirjadest on sanud: sepärrast tahhame eddespiddi kirjasaatjaile varsi teädust anda ja assu-tame seks üht „Postimehe kirjavahhetust“, kuidä allamal seisab, kuhho kirjasaatjatte nimme essimesed tähhed, ellokohta ja lühhi-kest vastust üllespanneme, et need, kel sellega asja, hõlpsalt omma nimmi ärratundvad ja teädust savad“ (lk. 210).

Vastused on esialgu numeratsioonita, kuid II aastakäigu algusest (2. juulist 1858) lisandub ka vastuste pidev nummerdus. Teise aastakäigu jooksul saab toimetus väljast 85 kirja ja igale antakse vastus (P. Post. II a.-k., nr. 50, 24. VI 1859, lk. 393). „Perno Postimehe“ võistlejas „Tallorahva postimehes“ näikse esimene kirjavastus ilmuvat 1859. a. 8. numbris (20. II 1859) ja kokku ilmub neid aastakäigu jooksul 11, misjärel ka leht lakkab ilmumast.

Kirjavastuste algupära küsimus peab jääma siin lahtiseks, sest see nõuaks kodu- ja välismaa saksa ajakirjanduse süstemaatilist jälgimist. Seni ei ole mul õnnestunud leida balti-saksa ajakirjandusest kirjavastuseid mujalt kui „Inland’ist“²⁾, kuid mitte enne, vaid peaaegu üheaegselt Jannseniga (Jannsenil 3 nädalat varem). Nimelt leidub „Inland’is“ 1858. a. 2. numbris (13. I 1858) kirjavastuseid 12 isikule pealkirja all „Anzeigen der Redaction an ihre Mitarbeiter“ ja 4. numbris veel 20 vastust. 1859. a. 5. nr. leidub veelgi suurem kimp kirjavastuseid — 69 — pealkirja all „An die Mitarbeiter und Korrespondenten“. 1860. a. aastakäigus, pealkirja all „An die Herren Mitarbeiter, Correspondenten und Interessenten unserer Wochenschrift“ leidub pidevalt numereeritud vastuseid esimese 13 numbri ulatuses tervelt 300. Sama aastakäigu hilisemais numbreis neid silma ei hakanud³⁾.

Saades alguse Jannsenilt, levis kirjavastus üle kogu eesti ajakirjanduse. Mida isikupärasema ja värskema vaimuga oli toimetaja, seda huvitavam on muidugi kirjavastuste sisu ja stiil. Ilmekaima kuju see võttis Jannseni ja Jakobsoni toimetatud lehtedes. Erivarjundi omandas kirjavastus käesoleva sajandi alguse pilkeajakirjus, kus leidus isegi müstifitseeritud kirjavastuseid. Eriarengu moodustavad veel tänapäevalgi ajakirjus

2) Läbi on vaadatud „Inland’i“ aastakäigud 1838, 1850, 1852, 1857, 1858, 1859, 1860.

3) Muust balti-saksa ajakirjandusest on läbi vaadatud „Revalsche Wöchentliche Nachrichten“ 1838, „Dörptsche Zeitung“ 1856, „Pernauesches Wochenblatt“ 1857—1858, „Revalsche Zeitung“ 1863, „St. Petersburger Zeitung“ 1863, „Neue Dörptsche Zeitung“ 1871—1877, „Felliner Anzeiger“ 1884. Üheski neist kirjavastuseid ei leidunud.

sageli harrastatavad erialalised küsimused-vastused. Lühidalt, siin on tegemist tohutu laialdase ning raskesti ülenähtava aines-tikuga, millest uurimuslikku ülevaadet anda pole praegu võima-lik. Et näidata, kuivõrd see aines-tik on sisukas ja huvipakkuv, olgu siin tutvustatud valimikku „Sakala“ kirjavastuseid C. R. Jakobsoni ajajärgust.

Eelnenud arutlustele tuginedes võiks „Sakala“ kirjavastu-seid vaadelda kui C. R. Jakobsoni kirju „Sakala“ kaastöölistele ja lugejaile. See kirjavahetus on Jakobsoni kirjavahetustest ulatuslikem (kirjavastuseid on ilmunud: 1878 — 449, 1879 (18 numbris) — 339, 1880 — 713, 1881 — 716, 1882 (11 numbris) — 149, kokku 2226) ja vististi ka sisukaim. „Sakala“ asutamise ajaks lõpevad Jakobsoni muud kirjavahetused peaaegu täiesti, nii et sinne korrespondents on ühtlasi ta hiliseim ning viimane.

Arusaadavalt kasvas kogu „Sakala“ toimetamisviis ja sisu-jaotus välja eeskätt meie oma ajakirjanduse traditsioonidest, teise sõnaga Jannseni koolist, millel oli juba 20-aastane praktika seljataga. Ja mis puutub ajalehe kirjavahetusse, siis tundub, et Jakobson pole „Sakalasse“ laenanud mitte üksnes kirjavastuste vormi, vaid mõndagi ka nende toonist. Kas pole Jakobson Jannsenilt õppinud vähemalt seda jämedavõitu huumorit, mille näi-teid juba lugesime? Muidu aga tundub Jakobsoni kirjavastus energiliselt lühiduselt, selguselt, tabavuselt ainulaadsena. Jannseni vastuseid lugedes võtab teatud vaeva ja aega, kuni sõna-rohkuse takka leiad tuuma; Jakobsoni vastuses ei tundu olevat ühtki üleliigset sõna, see on täis sisu, pinget ja hoogu. Kuid Jannseni huumor on lopsakam, Jakobsoni oma mõistuslikum ja kuivem.

Meile on teada, et Jakobson oma lehte üksinda toimetas ja enamikus ka üksi kirjutas. Eriti ei ole selles mingit kahtlust, et kirjavastused on täiesti toimetaja enda töö. Igale kirjale, „mil-lega meile sõnumeid saadetakse ehk suuremaid asju toimetata-akse“, antakse tasuta vastus (1879, 3, 4, 2, 25; 1880, 35, 3, 3, 417; 1880, 52, 4, 3, 679). Nii näitab kirjavastuste üldarv toimetuse kogu kirjavahetust. Oma hiilgeaastail sai „Sakala“ 10—15 kaas-töösaadetist nädalas. Tellimis- ja rahakirju, mida oli kaugelt rohkem, kirjavastuste korras ei vastatud.

Teadagi sisaldab see ajalehe kirjavahetus andmeid eeskätt „Sakala“ enda ja ta toimetaja kohta seoses oma aja isikutega, asutistega, ühiskondliku korraga, kultuuriga, mõtetega ja aade-tega. Selge on, et sellest muidu üsna rikkalikust ja mitmekesi-sest materjalist ü k s i n d a ei piisa ühegi siin vihjatud uurimis-ala pidevaks jälgimiseks. Ühtlasi on ka siinse materjali õige

kommenteerimine riskantsem kui harilikus kirjavahetuses, sest siin on igal sammul kavatsuslikkust, diplomaatiat, varjatud tagamõtet; siin ei saa sõnu, ütlushi, tegusid alati võtta naiivselt. Neil põhjustel on ka natuke varane juba siin, enne kogu ajajärgu ja isikute põhjalikumat uurimist, sõandada kõike kirjavastuste ainestikku julgelt väärtustada ja hinnata. Seepärast polegi järgnevas reportaažis oldud liiga kergekäeline ega pealetükkiv hindavate tähelepanekute esitamisega, vaid on püütud käsitluse huvitavust tõsta iseloomulikkude tsitaatide avaldamisega.

*

„Sakala“ lugejate arv ulatub I aasta keskel ja lõpul 2500-ni (1878, 27, 4, 3, 166; Lisal. 1878, 50, 1, 1, 445), saavutades seega juba esimesel aastal „E. Postimehega“ võistleva leviku. 1879. a. veebruari algul on lehel juba „mõni sada peale 3000 lugeja“ (1879, 6, 3, 3, 86). Lugejaid on „Sakalal“ mitukümmend ka välismail: Ameerikas, Hispaanias, Pariisis, Roomas, Viinis, Dresdenis (1881, 4, 3, 3, 77) ja rohkesti kaugemal Venes. Nii on 1879. a. üks lugeja Kovnos (Kaunases) (1879, 17, 4, 1, 295), 1880 on umbes tosin tellijat Soomest (1881, 4, 3, 3, 77). Leidub küla, kus on 20 talu, aga tellitud on 16 „Sakalat“ (1878, 9, 4, 3, 55). Lugejate arv kerkib jõudsamalt peale 8-kuust sulgemist 1880. a. algul, ulatudes „ligi 4500 peale“, kuid edasi kasvab visalt ja 1882. a. algul öeldakse lugejaid olevat „peale 4500“ (Lisal. 1882, 10, 2, 3, 124). See arv oli tol ajal küll rekordiline, kuid seks ajaks oli ajalehelugejate arv kogu Eestis juba tõusmas ja iga uus ajaleht suutis teiste kõrvalgi esimesel aastal hõlpsasti koguda 1000—2000 tellijat, mistõttu pole eriti üllatav, et oma aja kõige tublim leht tellijate arvult teisi ületas. See 4500 polnud ka mingi äkksaavutis, vaid 4-aastase pingutava töö ja võitluse tulemus.

„Sakala“ avaldas esimesis numbreis sageli pilte. Toimetaja pooldab pilte ajalehes ja annaks neid igas numbris mitu. Kuid pildid on kallid, maksavad 40—50 rubla tükk (1878, 44, 4, 3, 364), nii et aasta lõpu poole ta peab isegi loobuma nende avaldamisest. Leheküljesuurune Berliini kongressi pilt (ilmus 1879, nr. 1) on maksnud isegi 65 rubla (Lisal. 1878, 50, 1, 1, 449). Ka lugejaskond on huvitatud piltidest ja avaldab aeg-ajalt nõudmist nende kohta. Näit. 1880 märtsis arvab keegi lugeja, et lehel peaks juba olema niipalju lugejaid, et igas lehes võiks ilmuda 2 suurt pilti. Toimetaja vastab, et suured pildid maksavad 50—80 rbl. tükk ja kui avaldada igas lehes 2 pilti, see teeks välja ligi 7000 rubla aastas.

„Nii palju ei ole meile tänavu veel raha sisse tulnud.“ Piltide nõudja saab koguni pilgata: „Mikspärast ei ole Teie omi sügavaid mõtteid talla naha peale kirjutanud? Siis oleksime Teie kirjast omale paar saapaid lasknud teha, nüüd peame teda muidu paberi korvi viskama“ (1880, 14, 3, 3, 182).

Järgmises numbris (vastus nr. 194) annab Jakobson vastuse kõigile, kes on lehe asjus soovi avaldanud. See on ka meile üsna huvitav lugeda.

„Meile on lugejate poolt nii palju soovimisi meie ajalehe suuruse muutmiseks tulnud, et kui neid kõiki täita tahaksime, siis meie leht igas nädalas ise kujus välja peaks tulema. Peate sellega rahul olema, mis on ja mis kolme rubla eest paremine ei ole võimalik teha. Kui meie Teie oma minekute rehnungi ette paneksime, siis saaksivad Teie silmad küll natukene kirjuks minema. Trükkija üksi saab juba 3000 rubla aastas, paberi kulud ei ole palju veiksemad, ja mis postiraha maksab, võite ise välja arvata, kui teate, et 60 kop. sinna iga eksemplari eest maksetakse. Sinna juure arvake nüüd veel pakkijate ja kaastööliste palgad, piltide kulud, korterite üürid, raamatu kaupmeeste protsendid (25 kop. lehe pealt) n. n. e. Meie peame paluma, et kes meie lehe suurusega rahul ei ole, see omale muialt odavamalt vaimutoitu võib otsida. Et meil kusa-gilt poolt tuhandeid abirahasi vasta ei ole võtta, sellepärast oleme juba teinud, mis meie jõud kannab ja enam ei või keegi auus mees meie käest pärida.“

Piltide suhtes, mida Jakobson teadlikult enam tõi kui teised toleaeagsed lehed ja milleks talle puulõiked valmistas peamiselt vend E. M. Jakobson, oli tal lugejatega hiljemgi mõttevahetust. Nii leidus lugeja, kelle arvates pildid ajalehes olevat „habeniku Eestlaste lapsiks tunnistajad“. Talle vastab Jakobson:

„Vaadake ommeti Saksa-, Prantsuse-, Inglise- ja Venekeele ajalehta, kus leiata, et neid rohkestes piltidega välja tulevad. Piltidega tuleb palju kunsttööde tundmist rahva sekka ja meie annaksime hea meelega igas numbris ühe pildi, kui meie jõud seda kannaks“ (Lisal. 1881, 32, 2, 3, 469).

Teatavasti keelati „Sakala“ ilmumine 1879. a. 8 kuuks. Tellijate rahuldamiseks andis Jakobson 1880. a. välja sisuka ning mahuka „Sakala kalendri põllumeestele“. 1880. a. keskel (1880, 30/31, 7, 2, 381) ta seletab kellegi H. L. järelepärimise peale „Sakalaga“ seotud kulused:

„Üleüldse oleme selle „Kalendri“ üle oma jõuu teinud. Meil on mulluaastaseid tellimise rahasi peale 3000 rubla saada ja kui need teda ära ei maksa, siis peame ka mullu aasta eest juure panema, sest meil oli mullu terve aasta postiraha ette maksetud, mis meie veel tagasi ei ole saanud, ja meie „Kalender“ tuleb ärasaatmisega ka 2000 rubla maksma. Meie ajalehe hind on selle lehe suuruse kohta nii veike, et üksi siis teda selle hinna eest võimalik on välja anda, kui kõik lugejad omad rahad õigel ajal ära maksavad.“

Võlgutellimised ja võlgade õiendamata jätmine toovad Jakobsonile suuri kahjusid. Ta on sunnitud võlgnikke sageli paluma ja manitsema. Lugeja C. L. nurisemisele, et „Sakala“ I a.-k. suurem olnud kui 1880. aastal, vastab Jakobson, et kirja-

saatjal on õigus, aga „seal panime ka tuhat rubla juure“; kui jooksva aasta tellimisrahad kõik oleksid tasutud, võiks leht nüüd ilma juurdemaksuta niisama suur olla, sest tellijaid on enam. „Iga uus leht näitab esite, mis ta tahab, aga pärast teeb ta üksi seda, mis ta võib“ (Lisal. 1880, 44, 2, 3, 535).

Näib, et Jakobson „Sakala“ väljaandmisega kuigi hiilgavat äri ei teinud, kuigi ei tarvitse arvata, et ta kahju oleks saanud, eriti viimaseil aastail, kus lugejate arv oli tõusnud üle 4000.

Kaastööd on lehel algusest peale kaugelt rohkem, kui ta jõuab avaldada. Jakobson pealegi on usin kirjutama ja täidab ise lehest tugevasti poole (kui teise poole sekka mitte arvestada kuulutusi). Lehe maht polnud muidugi kuigi suur — igal nädalal 6—8 lk. umbes praeguse „Vaba Maa“ kaustas, pealegi õige suure kirjaga. Juba 1. numbris 1878 on tal „palju tagavara“ kaastööst (1878, 1/2, 5, 3, 12+13). Toimetaja nõuab igalt kaastööliselt täie nime teatamist. Lehes ilmuval väliskaastööl on harilikult all nimi või nimetähed või mingi märk. Kus neid ei ole, need osad olevat väljaandja enda kirjutatud (1878, 19, 4, 3, 120). Lähem süvenemine lehe sisusse näitab ometi, et asi nii lihtne ei ole, eriti kolmandas ja neljandas aastakäigus. Toimetaja on lehe „nii ära seadnud, et igast tähtjamast sündmusest, mis meie rahva elu kohta puutuvad, kohe omas ajalehes aru võime anda“, aga ta võtab ka lugejailt kaastööd vastu, „sest igasse kohta meie käsi mitte ei jõua ulatada“ (1878, 25, 4, 3, 163). Ruumipuudus aga lubab trükkida ainult kõige tähtsamaid sõnumeid, „kust terve rahvale kasu tuleb“ (1878, 27, 4, 3, 168). See pärast ta valib hoolega tähtsa ja vähetähtsa vahel. Näiteks:

„Mis Teie kahest nurja läinud neiust jutustate, on küll hale kuulda, aga ei kõlba avaliku ajalehe sisse“ (1879, 3, 4, 2, 28). Või jälle: „Meil on nii palju asju jutustada, mis terve rahva elu kohta puuduvad, et Teie valla kurbdusest osavõtmine meil avalikult ruumi puuduse pärast võimata on“ (1879, 8, 4, 2, 115). Ja veel: „Et üht uut koolimaja ikka niisama õnnistatakse, nagu töist, sellepärast ei luba meie ruum mitte igast ühest iseäralikult ja pitkalt jutustada...“ (1881, 1, 3, 3, 15).

Alatasa nõutakse saadetavalt sõnumeilt asjalikkust ja lühidust. „Väga pitki kirju ei armasta rahvas...“ (1880, 51, 4, 3, 649).

Jakobson kasustab mõnikord kirjavastust vähetähtsa, aga muidu huvipakkuva sõnumiku lühikeseks edasiantamiseks, et säästa ruumi sõnumite osas. Kellelegi A. B-le Tallinnas ta vastab:

„Mis Teie omast kaupmehest L. räägite, kes uulitsapoistest ja kondikorrajatest roti nahku laseb koguda, et sellest sõbrale uut kasukat teha ja kinkida, kes oma lambanahka kasuka liig kuumaks aetud ahju

peal ära kõrvetanud, see lugu võib küll seal naljakas olla, kus teda ligemalt tuntakse, aga ajalehes ei maksa temast pitkemalt rääkida“ (1879, 7, 3, 3, 93).

Teisel puhul ta refereerib lühidalt sõnumit kahe kriimsilma mahalaskmisest, lisades, et see on mõnus kuulda, aga puudub ruum jutustamiseks (1879, 18, 4, 3, 335). Säärast sõnumite refereerimist kohtame muus ühenduses veel tagapool.

Osa kaastööd jätab Jakobson avaldamata taktilistel kaalutlustel, näit. tüli ajajärgul J. Hurdaga, mil ta järjekindlalt soovib asja lepitada ja lämmatada, mitte suureks puhuda (näit. 1878, 45, 4, 3, 395+396 jm.). Hõõrumiste puhul Peterburi eesti seltsielus avaldab Jakobson põhimõttena: „Oma riiuasju peame üksi siis avaliku ajalehtedesse panema, kui enam lepitust ja kokkuleppimist muidu võimalik ei ole“ (1880, 22, 4, 3, 288). Avaldamata jäävad enamikus ka ta pooldajate tunnustuseavaldused, millest pikemalt tagapool. Pealegi ei ole pooldajate poolt saadetud vaidluskirjad alati küllaldase diplomaatlikkusega koostatud, nagu neid kujukalt iseloomustab Jakobson:

„Teie soovite, et Teie kirja vistist ilma muutmata trükime. Aga mis kasu sellest tuleks? Teie kiri on nagu üks laia rõngastega ahel, kuhu vastalised kõik omad konksud sisse võivad heita ja meie rataste jooksu takistada. Meie saame sedasama tõiste sõnadega ütleva, et ta üks libe kõis on, kelle küllalised omad sõrmed põletavad, kui külge tahaksivad puudutada“ (1880, 8, 3, 3, 69).

Osa kaastööd jääb avaldamata ka seepärast, et kirjasaatja on tundmatu ja Jakobsoni on tüssatud väljamõeldud sõnumitega, et talle sekeldusi valmistada.

Lugejate soov „Sakala“ sisu suhtes eespool juba osalt riivasime. Lugejate seast nurisetakse veel, et „Sakalas“ värsked sõnumed niisama ruttu ei ilmu kui saksakeelseis ajalehis. Jakobson vastab: „Armas sõber, kannatage natukene, see soov saab ka täide minema, aga uisapäisa ei ole midagi tehtud — tarvitab aega“ (1878, 7, 4, 3, 53). Tegelikult ei jõudnudki „Sakala“ Jakobsoni päevil niikaugale. Teisel korral nõutakse „Sakalalt“ jälle värsked telegramme. Sel puhul seletab J. pikemalt:

„Mis kasu Teile seesugused „telegrammid“ toovad? Suured ajalehed, kellel igal päeval paar poognat täita ja kes vahel ei tea, kust materjali võtta, võivad täna hulk vale telegrammi-sõnumeid ära trükkida, et neid homme jälle õiendada. Sell kombel saab leht täis ja lugejatel on ikka uudist. Kui aga nädalaleht seesugusi sõnumeid trükkiks, siis peakivad lugejad nädal otsa vale õiendamist ootama ja sellest ei tuleks kellegi kasu. Näituseks: täna kuulutab telegramm, et Osman Pashaa kadunud olla. Meie leht tuleb ka just täna välja ja meie paneme selle sõnume soojalt sisse. Rahvas arutab nüüd nädal otsa seda asja ja igauks katsub oma mõistuse teravusega lugu seletada. Tõisel päeval tuli aga sõnum, et Osman Pashaa ühest ministrite nõuukogust elusalt ja tervises osa võtnud. Meie ei või aga enne kui nädala pärast oma vale „telegrammi“ õiendada ja rahvas on nädal otsa narriks peetud. Unustame oma õien-

dust ehk ka tõisel nädalal ära, siis oleks lugu veel kentsakam. Sakala väljaandja on omale sellepärast põhjuseks teinud, üksi seesugusi sõnumeid trükkida, keda tõisel päeval mitte õiendada tarvis ei ole. Zensuri kätte saatmise läbi tulevad meie sõnumed küll nädal hiljem, kui muidu võiksid, ega Teie jo ka mõni väljastpidiste asjade toimetaja minister ei ole, kellele kõik sõnumed sellisamal tunnil kohe kätte peavad tulema. Aga pea saab meil lugu ka nii olema, et ka seda viivitust uue sõnumetega enam ei ole“ (1878, 22, 4, 3, 149).

„Sakala“ sisus üsna olulist osa etendanud „Nalja Marti ja Kalja Pärdi“ nimelise pilkedialoogi iseloomust lausub Jakobson, et Nalja-Mart (kes esindab „Sakalat“) olgu, „kes vähe räägib, aga mis ta räägib, seda soolaselt räägib“ (1878, 29, 4, 3, 185). Neil lugudel peab olema „sügavam põhjusemõte“ (1880, 17, 3, 3, 220). „Nalja Mart võib üksi seesugusi asju käsile võtta, mis tervel rahval tuttavad on“ (1880, 33, 3, 3, 383). Muide neis dialoogides on, kuigi harva, ka tõelist huumorit, kuid enamiku puhul on seda vaevumärgatavalt ja mõne puhul ei taipa me üldse, milles seisneb puánt või nali. Tol ajal oli nähtavasti hõlpsam kirjanduslikult ja publitsistlikult teravmeelne olla.

Ilukirjanduslikust kaastööst eelistab Jakobson algupäraseid jutte (nii ilmusid „Sakalas“ J. Pärna jutud „Üksainus tütar“ ja „Uni ei anna uuta kuube“, ilmus Jakobsoni enda õpetlikke jutukesi, rahvamuistendeid) ja luuletusi ja teatab korduvalt, et ta suuremaid saksa keelest tõlgitud jutte väljastpoolt ei saa tarvitada (näit. 1879, 11, 3, 3, 196). Kord lükkab ta „mõnuseste kirjutatud“ jutu tagasi, sest et „tema sisu seisab liig kaugel meie rahva elust eemal, nii et vähe õpetust annaks ja kasu tooks“ (1880, 30/31, 7, 2, 346). 1879. a. algul tal on „enam kui aasta ruumi tarvis jutud valmis ja ootamas“ ja ta ei võta seepärast enam teistelt kaastööd vastu (1879, 8, 4, 3, 135). Juttude valikul on põhimõtteks, et „leht peab meestele toitu tooma, aga mitte lastele“ (1878, 24, 4, 3, 151). Tegelikult avaldas „Sakala“ ka tõlgitud jutte (Th. Hermannini „Ühe muna pärast“ M. Pödderi tõlkes (1878), F. Wiedemanni „Pärli-paela“ P. Undritz'i tõlkes (1878), Th. Mügge „Isamaa ja armukese eest“ G. Danieli tõlkes (1880), E. Marlitt'i „Kullakese“ J. Lille tõlkes (1881), võib-olla seepärast, et algupäraseid polnud saada ja tõlked tulid odavamad.

Et Jakobson ka ajalehejuttude valikul põhimõttekindlust avaldas, nähtub vastusest ühele lugejale:

„Kui Teie nõuate, et omas lisalehes rõövli lugusi peaksime jutustama, siis ei või meie seda Teie soovi täita. Saate laatade peal raamatu kaupmeeste käest oma vaimule seesugust toitu enam kui tarvis leidma“ (1880, 14, 3, 3, 181).

Näib, et J. ka Cervantese novelle on tundnud. Kellelegi —w-le T-s ta kirjutab:

„Koerade konverents“ ei ole mitte sugugi üks „tühine ja väga vilets jutt“, nagu Teie ütlete, vaid nii osavaste kirjutatud, nagu seesugusi jutte aga kirjutada võib. Seda suuremaks teutuseks on ta aga ka meie rahvale, kelle koosolekud mitte seesuguse teutamise väärt ja väärilised ei ole“ (1878, 42, 4, 3, 347).

Eriasend muu kaastöö hulgas on luulel, tolle aja kirjan-
duse lemmikliigil. Luulekaastööd saadetakse „Sakalale“ rikka-
likult, seda ilmub ka suhteliselt rohkesti, aga vist veelgi enam
jääb avaldamata. Tagasilükkamise põhjused on mitmekesised.
Mõnes laulus avastab toimetaja võõrast mõju. Mõni on enne
avaldatud. Oluliseks põhjuseks on salmikute alaväärsus.

„Kulla suguvend, Teie valmistate paar lonkavat salmikut, kellest üks ei näe ja tõine ei kuule, ja soovite, et neid Teie täie nimega trükki paneksime. Teie nime pärast võiksime neid küll trükkida, aga Teie salmikute pärast ei ole võimalik. Parem oleks, kui Teie salmiku tegemist täitsa maha jätaksite“ (1879, 6, 3, 3, 91).

Viimast nõuannet saab veel mõnigi salmisepp kuulda (näit. Lisal. 1878, 50, 1, 1, 436). Veelgi ilmekamalt väljendab Jakobson luulekatsete puudusi järgnevas vastuses P. K-le:

„Teie esimese kirja laulus on palju ilusaid kohte, kust välja pais-
tab, et Teil lauluannet on. Aga ärge kohe oma esimest last trükimasi-
nasse soovige anda, sest pool laulu ei kõlba kuhugi. Lugege õige palju
Kalevipoega ja õppige ja harjutage, sõeluge ja viilige enne mõni aasta
otsa tubliste edasi, siis alles võite ehk kui laulik ülestõusta“ (1880, 8, 3,
3, 72).

Huvitav on, et Jakobson, kes juba oma „C. R. Linnutaja lau-
ludes“ rahvalaulukõlalisi luuletusi avaldas, „Sakala“ ajajärgul
on jõudnud „rahvusliku vormi“ eelistamiseni ja nõuab seda päris
järjekindlalt oma kaastöolistelt. Selle „rahvusliku luulevormi“
ideaaliks on Jakobsonile „Kalevipoeg“. „Uurige heaste laulu
seadusi ja nimelt „Kalevipoja“ laulu“ (1878, 27, 4, 3, 167). „Teie
lauludes on sügav luuletuse vaim, aga koor on liig puuduline.
Laulge vanal Eesti viisil ja Teie laulud saavad ehk igapidi head
olema“ (1879, 2, 4, 2, 17). „Lugege õige palju Kalevipoja laulu
ja harige oma tundmist tema kallal“ (1879, 12, 3, 3, 230) — säärast
nõuannet kohtame ikka ja ikka jälle. Me teame, et Jakobson oli
see, kes esimesena lõi ajaloolist perspektiivi ärkamisaegse ole-
viku ümber ja õpetas uhke olema oma muistsete esivanemate üle,
kes õpetas põlgama võõrast ja hindama oma, kel enam kui teistel
tol ajal oli arusaamist ajaloolise arengu pidevusest ja kes see-
pärast aru sai, et areng peab olema orgaaniline. Et ärkamis-
aegne luule mõnelgi määral oleks pidanud sidunema eelkäinud
rahvaloominguga, on õige mõte ja Jakobsonile on see teeneks, et
ta seda on märganud. Kuid ta jäi poolele teele. Juba seski mõt-
tes, et ta ainult luulele eeskujuga soovib vanast luulest ja et ta
eeskujuks ei soovita originaalluulet, vaid „Kalevipoega“.

Jakobsoni ergutusel ja „survel“ oli mõju: lehes avaldatud

luuletustest on tõepoolest suur osa kirjutatud „Kalevipoja“ värsivormis. Autori stiili toimetaja ei respekti, saadetavaid laulusid ta „viilib“ ja parandab vabalt (näit. 1879, 3, 4, 3, 34; Lisal. 1882, 5, 2, 3, 62).

Jakobson võtab kaastööna vastu ka rahvaluule üleskirjutusi — laule, jutte, ebausukombeid, mõistatusi, vanasõnu, rahvaviise — avaldab neist osa „Sakalas“, enamiku saadab edasi E. Kirjameeste Seltsile. Ühtlasi ta ergutab:

„Olge nii head ja korjake ja saatke veel neid kauneid terakesi!“ (1878, 17, 4, 3, 104.) „Peaks aga seesugisi jutte õige rohkesti igal pool agaraste korjatama!“ (1878, 31, 4, 3, 214.) Jne. Ta on saanud ära kirju ka nn. „taevakirjadest“ (Lisal. 1881, 9, 2, 3, 153). Kord annab J. ka juhatust ebausukommete täpsemaks üleskirjutamiseks:

„Sarnatsed pruugid on igal rahval ja igal pool. Nende üleskirjutamine on üksis isis tähtjas, kui seda täielikult tehakse, nagu siin näituseks: mis sõnu vanamees rääkis, mikspärast ta püssi laskis n. n. e. Seesugused pruugid ei ole iseenesest pahad ja lähevad üksis isis mõistlikumaks, kui rahva vaim enam haritud on. Teie kirja siin ajalehes ei või trükkida. Aga kui seesugused teadused täielikud on, siis võib neid „Kirjameeste Selts“ tarvitada“ (1878, 18, 4, 3, 112).

Rahvaviiside korjamisest ütleb ta:

„Et Teie seesugisi vana rahva viisisi korjate, on väga tänuväärt. Trükki võib neid aga üksis üks seesugune mees panna, kes muusiku teadust õpetatud on. Muusika seadmine on suurem kunst, kui kirja seadmine“ (1880, 10, 4, 3, 104).

Nagu kirjavastustest, näit. ka viimasest tsitaadist, aru võib saada, ei trükinud Jakobson rahvapärimusi (ega pidanud neid trükivääriliseks) mitte täpsel kujul, vaid tegi neid ümber, või nagu ta ise ütleb, „peame enne ümberkirjutama“ (1881, 4, 3, 3, 67). Mõistatusi peab J. rohkem laste asjaks ega avalda neid ajalehes (Lisal. 1882, 9, 2, 3, 108).

Igatahes on Jakobsonil alles puudulik arusaamine rahvaluulest, mida iseloomustas juba see, et ta rahvalaulu-ideaal oli kehasutatud „Kalevipojas“.

R a a m a t u a r v u s t u s i leidub „Sakalas“ võrdlemisi sageli, igatahes ilmuva kirjanduse hulgaga, lehe ilmumise sagedusega ja lehe suurusega võrreldes mitte harvemini kui tänapäevaseis poliitilistes lehtedes. Arvustuslikku kaastööd ei avalda J. enne, „kui raamatu ise läbi oleme lugenud, sest et meil põhjuseks on, ühestki raamatust muidu kirjutada, kui teda ise enne tundma ei ole õppinud“ (1878, 7, 4, 2, 32—34). Varsti kavatseb J. raamatute arvustamise nähtavasti täiesti enda hooleks võtta: „Raamatute kohtumõistmiseks on meil jo nii ära seatud, et meie muialt kirju neis asjades tarvitada ei või“ (1878, 17, 4, 3, 97). Ometi näeme lehes ka väljast saadetud kaastööd. Et raamatuid palju on, millest lehes peab rääkima, siis ei lase ta väikese kalendri

arvustamisel pikka juttu teha (1880, 4, 3, 3, 22). Mõne raamatu kohta ei nõustu J. avaldama puudustele tähelepanu juhtivat arvustust, sest et kardab, et kriitika võiks tekitada „pitka vaidlemist ja saadaks ehk muidu tulusa raamatule kahju“; ta soovitab vastavaid põhjalikumaid arutlusi E. Kirjameeste Seltsis ette kanda (Lisal. 1880, 48, 2, 3, 585). Korduvaid sõnavõtte ühe raamatu kohta J. ruumi puudusel ei luba, „kuna tõisa tulusaid raamtuid küllalt on, keda rahvas veel sugugi ei tunne“ (1881, 1, 3, 3, 14). Raamatute arvustamisel on J. põhimõtteks, et „ei tohi meie selle peale vaadata, kas teda vaenlane või sõber sünnitas“ (1881, 4, 3, 3, 81). Saksakeelseid raamatuid arvustada ei ole ruumi (Lisal. 1881, 14, 2, 3, 242). — Üheks arvustamise põhimõtteks seatakse: „Mida halvem raamat, seda enam on tarvis sügavalt vigasi ette näidata“ (Lisal. 1882, 9, 2, 3, 92).

Kui raamatuarvustus „Sakalas“ rahuldavalt on esindatud, siis ei kajastu algastmel olev näitemängu harrastus lehes peaaegu sugugi. Vastavaid sõnumeid küll saadetakse, aga neid kas üldse ei avaldata või kärbitakse viimase võimaluseni, sest et „ruum ei luba mitte, näitemängude mängimistest nii pitkalt jutustada“ (1880, 22, 4, 3, 285).

Honorari väiksemate sõnumite eest nähtavasti ei maksetud (vrd. 1880, 42, 4, 3, 506). Vastased levitavad teadet, et „Sakala“ ei maksvat kaastöölisele tasu ja seepärast lahkuvat kaastöölised „Sakala“ juurest. J. teatab, et seni pole „Sakala“ kaastöölisest muid lahkunud „kui need vaimuliku seisuse mehed, kes esimesel aastal meist lahkusivad“ ja et „suuremate kirjade ja kõnede eest“ on tasutud. Nii on J. Pärn jutu „Üksainukene tütar“ eest saanud 50 rubla.

„Isegi on mõista, et meie sinna oma raha toppima ei lähe, kuhu teda ei taheta... Meie kaastöölise ülem püüdmine on see, rahvale kasu saata, aga mitte raha eest kirjutada. Kus aga maksu tarvis oli, seal oleme teinud, mis võisime ja oleme mitu kirja ette ostnud, nende eest kohe raha välja makstes, ehk neid küll alles tuleval aastal trükkida võime“ (1880, 43, 3, 3, 509).

Jakobsoni arvates on ajalehel õpetav ülesanne. Mitmele kaastöölisele ta vastab:

„Hirmsad koledad tööd, aga ei kõlba just sellepärast avaldada. Halbus on niisama usin külge hakkama, kui headus“ (1880, 19, 4, 3, 254). — „Seesuguste piltide ettetoomisega ei parandata ka mitte rahvast, vaid auusa piltide näitamise teel. Need paar logaskut ei loe jo ise midagi“ (Lisal. 1880, 38, 2, 3, 447). — „Ajalehes peame ikka enam neid juhtumisi jutustama, mis head eeskju annavad“ (1880, 42, 4, 3, 498). — „Et nurjatu inimene oma õemehe raha ära varastas, sellest ei maksa ajalehes ühtegi kirjutada, sest varas ajaleht ei loe ja tõised lugejad ei saa seesugusest juhtumisest mingisugust õpetust. See on selge kohtu asi“ (Lisal. 1881, 37, 2, 3, 508).

Näib, et see lehe õpetava ülesande rõhutamine aastatega kasvas. Seda kohtame eriti 1880. a. keskel ja korduvalt kuni Jakobsoni tegevuse lõpuni. Näit. jätab ta veel avaldamata sõnumi vanemate kõlvatust ümberkäimisest lastega (Lisal. 1882, 5, 2, 3, 45), sõnumi mingi valla mahajäänud seltskondlikust elust, sest et neist mingit õpetust ei saavat, jm.

Teiselt poolt väljendab Jakobson erandlikult ka järgmist: „T—a—K—s. Teie kiri räägib koledast asjast, aga kes rahvast armastab, ei tohi seesugust paistet kinni varjata, vaid peab teda lõikama“ (1879, 7, 3, 3, 95).

Ajalehe tähtsust rõhutavad järgmised tsitaadid: „Aitage kõige pealt paremaid ajalehta rahva sekka laiiali lautada, mis ainus tee, mille peal vanemaid inimesi tarvilise silmaringi laiendamisele võib aidata“ (1881, 1, 3, 3, 4). A. N-le Moskvast soovitas Jakobson: „Tehke südikalt oma tööd vendade heaks edasi, siis ei saa õnnistus mitte tulemata jääma. Nimelt katsuge nii palju kui võimalik ajalehta välja lautada, mille läbi oma tööd kõige jõudsamalt saate edendada“ (1881, 4, 3, 3, 71).

Lugejate ja kaastööliste suhtes on Jakobson sageli õige koduselt familiaarne ja karmjame. Juba käesoleva kirjutise algul ja mujal eespool tsiteerisime mõnd säärast jämehumoorset väljendust. Olgu neist siinkohal esitatud veel mõni.

„Meie ei kirjuta oma ajaleht mitte koolilastele vaid meestele, kellel kooliaeg joo selja taga. Ei ole Teil mõni asi tuttav, siis küsige targemate käest järele, aga ärge pärige mitte, et meie ühe rumala pärast 1500 [hiljemini parandab 2500] lugejale koolilaste õpetusi peame andma“ (1878, 24, 4, 3, 156). — Keegi on saatnud kirja ja kirjutanud sellele alla —r. Jakobson sähvab: „Teie ei jõua oma kirjale muud alla kirjutada, kui —r. See peab vist „Narr“ tähendama, mis ka sisuga ühte läheb“ (1880, 52, 4, 3, 691). — Huvitav, julge ja imponeeriv on ka iseteadvus ja enesekindlus, millega Jakobson suhtub neisse lugejaisse, kes lehe poliitilise võitlusega nõus ei ole: „Kulla veli, ärge pange pahaks, aga Teil on täitsa lapsearu pääs. Kui Teie poliitika vaidlemisi ei armasta, siis ärge lugege meie ajaleht, vaid otsige omale muialt „poliitika toitu““ (Lisal. 1882, 10, 2, 3, 119). — Teiselt poolt eeldab ta oma lugejate juures tugevamat distsipliini: „Kus Sakalat loetakse, seal ei tehta seesugusi tegusi“ (Lisal. 1882, 3/4, 3, 3, 14).

Jakobson ei talita oma lugejate meele päraselt, vaid ta juhib, valitseb ja kasvatab neid. Ta lausub neile mõnigi kord kibedat tõtt, kohtleb neid järsult, noomib karmilt ja pilgates, aga igaühele jääb vist tunne, et seda kõike õigustab suur isiksus, järjekindel poliitiline sihhipüüdus ja et kõik toimub tähtsama ning suurema nimel.

Teatavasti olid ajakirjanduslikud olud meil tol ajal alles nii primitiivsed, et lehe toimetamine ja väljaandmine ühes arvepidamisega oli üheainsa inimese teha. „Sakala“ juures oli Jakobsoni päevil olemas ainult palgaline ekspediitor ja ajuti ka abijõud, kes toimetuses tehnilist laadi töid tegi. See oli lugejaile teada.

Seepärast oli õigustatud ühe lugeja küsimus, miks Jakobson endast järjekindlalt „meie“ ütleb. Jakobson vastab sellele:

„Teie küsite „mikspärast meie omas ajalehes „meie“ ütleme, kui enesest räägime, sest „Sakalal“ olla jo üksainus väljaandja? Selle peale vastame: „Sakalal“ on küll üksainus väljaandja ja toimendaja, aga mitu kindlat kaastöölist, kes ka ühes „Sakala Toimenduse“ liikmed on. Sellepärast ei või see Toimendus mitte ütelda „mina“, vaid peab „meie“ ütleva. Sellega tahab ta ühtlasi ka näidata, et avaldatud mõtted ehk otsused mitte ükski „Sakala“ väljaandja mõtted ja otsused ei ole, vaid terve Toimenduse otsused. Lugupidamine kaastööliste vastu sunnib sellespärast Toimendust isenesest „meie“ ütleva, mis ka kõik muu keele ajalehed teevad“ (1878, 37, 4, 3, 293).

Ka mitme muu küsimuse suhtes valgustab Jakobson kirjavastuseis lugejate silmaringi. Näit. seletab ta ühele lugejale sõna „poliitika“ tähendust:

„Talo Mats. On võerakeele sõnu, mis iga rahva juures pruugiks saanud ja kellel nii lai tähendus, et väga raske ja sagedaste võimata on, omas keeles sõna leida, kelle sees kõik see tähendus ennast ühendaks. Seesugune sõna on poliitika. Poliitika tähendab kõik plaani järele äraseatud tööd ehk toimendusi riigi heaks, ehk kunsti, oma rahvast seestpidiste ja väljastpidiste vaenlaste eest kaitsta“ (1878, 22, 4, 3, 147).

Kaastöölistest suhtub Jakobson kõige aupaklikumalt Kreutzwaldisse.

Tuttav on Jakobsoni kirjavastus Kreutzwaldile „Sakala“ avanumbris: „Dr. K[reutzwald] T[artu]s. Täname väga nende vennaliku sõnade eest. Meie auustamine ja usaldus Teie vastu on nii suur, et meie omalt poolt Teie kirjade juures ilmiski üht sõna ei saa muutma“ (1878, 1/2, 5, 3, 10). — Kreutzwaldi kaastöö „Sakalas“ on algul võrdlemisi tihe. 9. numbris tänatatakse jälle saadetise eest. Siis 14. numbris: „Teie kirju ootavad meie lugejad igatsemisega, ärge laske neid sellepärast kaua oodata“ (1878, 14, 4, 3, 82). Järgmised vastused on nr. 17 („Täname väga! Teie sõnad on südant kosutanud ja jõudu karastanud.“) ja nr. 18. Nr. 19. seletab Jakobson Kreutzwaldi kaastööst põhjustatud valestimõistmist (vastus nr. 126). Nr. 24-ndas tänatatakse uue kaastöö eest. Niisamuti 29-ndas, 38-ndas („Olete trükitud leidnud, ja palume, mitte pahaks panna, et omalt poolt ka paar sõna ligi rääkisime.“) ja 46-ndas.

Kreutzwaldi kaastöö kestab ka 1879. a., aga hõredamalt. Kreutzwald annab taktilisi näpunäiteid ja Jakobson arvestab neid heatahtlikult: „Täname väga! See noomitus tuli õigel ajal, sest haigused, nii heaste keha kui vaimu palavikud, hakkavad meie maal liiale minema“ (1879, 10, 4, 3, 190). 1880 ei esine Kreutzwaldi nimi kirjavastuseis rohkem kui 45. numbris, kus lubatakse tema poolt saadetud õiendus kohe avaldada. 1881. a. kajastub Kreutzwald „Sakalas“ ainult kaudselt. 1880. a. lõpul ilmuma hakanud Rakvere venemeelne leht „Valgus“ on avaldanud Kreutzwaldi kaastööd ja keegi „Sakala“ lugeja J. P. pahan-dab, et Kreutzwald säärase lehega sõbrustab. Jakobson seletab seepeale:

„Teie pahan-date selle üle, et Dr. Kreutzwald „Valguses“ rahva püüd-miste kohta „koera kondi“ sõna tarvitab. Meie palume mees

pidada, et „Valguses“ avaldadud kirja mitte täielikult nõnda ja pealegi avaldamiseks ei ole kirjutatud, vaid teda ühe kuulsa mehe usalduse kurjaste pruukimine päeva ette kiskunud“ (Lisal. 1881, 9, 2, 3, 147).

Mitmel põhjusel on Kreutzwald „Sakala“ vastu jahenenud. „Sakala“ lugejad soovivad teda kohelda kui vaenlast, kuid Jakobson on taktikamehena äraootav: „Nii kaua kunni K. avalikult vaenlaseks ei ole heitnud, nii kaua ei või meie teda ka mitte avalikult selleks teha“ (Lisal. 1881, 28, 2, 3, 417). Ja kui „avalikult vaenlaseks heitmine“ oli toimunud ja avalikud kirjadki vastatud, ka siis vabandab Jakobson Kreutzwaldi teguviisi:

„Dr. Kr. teete aga ülekoht. Kui ta oma päävarju vanas heas ära ei taha kautada, siis peab ta palju vasta tahtmist tegema, mis ta meile ise on kirjutanud“ (Lisal. 1881, 38, 2, 3, 526).

Ometi lähimaks kõigist kaastöölised Jakobsonile saab V e s k e. Kuid Veske, kes oli olnud seni „N. D. Zeitungi“ lähimaks kaastööliseks ja avaldanud seal Jakobsonile vastuvõtmatuid seisukohti, liitub Jakobsoniga alles I a.-k. keskel, kuigi teda juba „Sakala“ ilmumisel tähtsamate kaastöölise seas nimepidi nimetatakse. 1878. a. a.-k. 19. nr. mainitakse esmakordselt kirjavastuses [Ves]ke nime. Nimelt teatab Jakobson, et jätab [Ves]ke vastu suunatud poleemilise kirjutise avaldamata: „Eksitust võib iga inimesel juhtuda. Kui seda ära tuntakse, siis on jo kõik jälle hea“ (vastus 122). Ja see äratundmine sünnib peagi, sest juba 22. numbris teatatakse esmakordselt „Dr. M. V. T—s“ saadetud kaastööst ja sellest peale on Veske väga viljakas kaastööline. Temale on aastate jooksul antud umbes 15 kirjavastust. Suurt sisu neil vastustel ei ole, teatatakse ainult kaastöö kättesaamisest.

Järgmised viljakamad kaastöölised olid A. R[einwald] ja J. P[ärn]. A. Reinwald saadab avaldamiseks luuletusi (eriti kiita saab toimetajalt Reinwaldi „Leinamise laul“ atentaadi puhul Aleksander II-le 1881) ja raamatute arvustusi, J. Pärn jutte ja sõnumeid Lihulast. L. S[uburg] esineb kirjavastuseis ainult korra ühe ta jutukese avaldamise puhul. Kirjavastused neile tuntud kaastöölisele ei sisalda niisamuti midagi erilist. Võiks veel mainida, et „Sakala“ ilmumisel oli lehel ka Soomest kaastöölisi, kelle kaastööd lehe esimeses, kaksiknumbris mainitakse. Need näikse olevat mag. C. G. S[van], mag. J. R. A[spe]lin] ja dr. J. K[rohn]. Hiljem mainitakse veel kaastöölisenä „Mag. J[alava?] Helsingis“. Neist viimane on teistki korda kaastööd saanud (1881, 4, 3, 3, 66).

Peale nimetatute esinevad kirjavastuseis pidevamalt või vilksamisi veel nimed nagu Fr. K[uhlbars], J. H[urt], Th.

J[akobson], A. S[örd], H. J[ürgenson], K. A. H[ermann], E. M. J[akobson], J. K[urrik], A. F. R[audkepp], M. L[indenberg], J. E[glon], A. D[oll], A. K[urrikoff], V. N[ormann?], A. W[eizenberg], J. K[app] jt.

Neist väärivad siinkohal üksikasjalisemat jälgimist ainult sõnavõtud otse H u r d a l e endale ja Hurda kohta. Neid ei ole just palju, aga neis on algusest peale teatud kriitiline toon, mingi kannatamatus ja varjatud ägedus.

Vahekord Hurdaga näikse hakkavat kajastuma kirjavastuseis 1878. a. aastakäigu 14. numbrist. Vastuseis M. K-le öeldakse: „Peaks H[urt?] tegema, mis Teie teda ütlete tahtvat teha, siis võiks ennast Nalja Mart seeüle rõõmustada, et temale uut materialit antakse“ (1878, 14, 4, 3, 77+78). Samas numbris leidub ka vastus otse Hurdale endale ta kaebuse puhul lehe hilineva kättesaamise pärast. Lehed minevat Viljandist välja „kolmandamal päeval, see on Esmaspäeval“. Hurt jälgigu postitemplitelt, kus lehed seisavad. Samas numbris on veel teine vastus Hurdale, mis on mitmes suhtes huvitav ja selgitav:

„J. H[urt] O[tepää]s. Teie kirja peale meie lühidelt ei või vastata ja pitka vastust meil praegu aega ei ole kirjutada. Jäägu need asjad suusõnal arutada. Viimase punktiga olete täitsa eksi teel. Esimeste punktide kohta ütleme nii palju: Praegu teeme ööd ja päevad tööd, et aga oma toimetustega valmis saada, ja nii et jo tervis ka selle töö all valu hakkab tundma. Kus on siin veel aega „ära katsuda, mis Soomlased pruugivad“! Kui Teie aeg seda kannab, siis palume, tehke seda. Seie maale on mõned, kellest meie kõige enam abi lootsime, meie ettevõtmise peale vaadanud, nagu oleks meile meie toimenduste heaks sadatuhat rubla kätte antud ja meie toimendusesse paar tosinat õpetatut meest, kellel hommi-kust õhtuni suled käes lendavad. Keegi ei mõtle selle peale, et selle lehe väljaandja esimesel aastal vaevalt oma kuludega välja tuleb, aga oma töö Jumala muidu teeb. Hea nõu eest täname ka, aga veel enam tänaksime hea abitöö eest“ (1878, 14, 4, 3, 94).

Hiljem lõheni pinevaks läinud vahekord Hurdaga kajastub kirjavastuseis otseselt hõredamalt ja pealiskaudsemalt kui lehes endas. 1878. a. lõpupoolel leiduvad ainult mõned üksikud otse Hurdasse suhtuvad kirjavastused.

Neist on kõige sisukam ja iseloomulikum vastus Holstre vallavalit-susele ja volikogule, kirjutatud mõni nädal pärast C. R. Jakobsoni teist vastust J. Hurdale:

„Teie kirja oleme õpetaja H. kätte saatnud. „Sakala“ väljaandja on igal korral valmis leppima ja on ka nüüd lepitust ainsal võimalikul teel pakkunud. Aga kui ehk jälle uusi kaebdusi ja laimamisi peaks vastalise poolt avaldatama, siis ei või keegi Sakala väljaandja käest nõuda, et ta rahuliste pealt vaatab, kuidas ülekohtusel kombel tema elu kinni pan-nakse. Kes seda nõuda tahaksivad, need parem rahva nime sugugi suhu ärgu võtku“ (1878, 40, 3, 3, 323).

Kui 1879. a. algul keegi „Ein Mitchrist“ Jakobsonile nähtavasti mingi manitsuskirja saadab, siis vastab J.: „Mis Teie ütlete on õige,

muud kui vale adressi all olete oma kirja ära saatnud. Selle kirja oleksite Otepää õpetaja kätte pidanud saatma" (1879, 11, 3, 3, 206).

Aasta hiljem keeldub Jakobson avaldamast mingit Hurda õiendust, sest et see „,Õiendus“ mitte tõega ühte ei lähe“. Mille kohta õiendus käib, pole selge, aga et see Hurda poolt mitte sõbralikus toonis polnud saadetud, nähtub juba Jakobsoni kriitilis-pahurast reageerimisest:

„... Just Teil peaks enam „takti ihus“ olema, et seda asja mitte oma kirjadega sell kombel avaliku vaidlemise alla ei kisu, nagu seda Saksa ajalehtedes juba teinud olete ja nüüd ka Eesti ajalehtedes teha tahate“ (1880, 10, 4, 3, 92).

Sama aasta lõpul seletab ta ühele kirjasaatjale oma vahekorda J. Hurdaga:

„H. ei ole mingisugusel kombel seesugune Sakala väljaandja vaenlane, kellega temal nelja silma all midagi tegemist oleks. Mis meil temaga tegemist on, seda on meil temaga ainult kui rahva vaenlasega tegemist. Kui Teie seda seiemaale ära ei ole tunnud, siis on see üks kahetsemise väärt kitsas poliitika silmaring“ (1880, 51, 4, 3, 670).

Kui Hurda isik esineb kirjavastuseis otseselt ja nimeliselt harva, siis hoopis elavamalt kajastub seal rahvuslik lõhe laiemas perspektiivis ja niisamuti elavalt „Sakala“-vastane kihutustöö. Juba „Sakala“ 1. numbris kõneldakse kahtlustavate juttude levitamisest ja korduvaist töötakistamistest (1878, 1/2, 5, 3, 7). Näit. levitatakse juttu, et Jakobson on oma ajalehe välja kuulutanud, ilma et tal väljaandmislubagi oleks olnud (1878, 7, 4, 3, 52).

Oma suhtumist vastaseisse tähistab Jakobson „Sakala“ ilmumise alguses järgmiselt:

„Meie ei soovi oma rahva seas vastastikulist vaenu sünnitada, vaid tahame, et kõik ühel meelel tööd teeksid. Üksi seal astume vasta, kus vaenus jo avalikuks saanud“ (1878, 9, 4, 3, 55).

Ja Jakobson ei avaldagi vastaste suhtes algul märgatavat agressiivsust. Kuid Jakobsoni sirge poliitikajoon ja julged vaated ise juba ärritasid vastaseid ja peagi oli võitlustuli „Sakala“ vastu lausa lõomamas. Esimesiks aktiivseiks vastaseiks olid mitmed pastorid, kes tundsid end kohustatuks oma lambaid hundi vastu kaitsma ja kel oli seks ka ahvatlev võimalus — kirikukantsel. Pastorite seas tekitab eriti tormi Jakobsoni ütlus „Sakalas“ 1878, nr. 5, et „inimene võib väga palju omast jõuust teha, ta võib ka omast jõuust jo siin maailmas õnnis olla“. See pidi olema ennekuulmatu usuteotus. Jakobson pidi olema usu-salgaja ja kirikumüüride lõhkuja. Otsiti veel muid kohti „Sakalast“, mis pidid tõestama Jakobsoni usuvastasust.

Jakobson reageeris sellele 20. numbris kirjavastuses J. S-le:

„Teie kantsli pealt üksi ei kõla seesugusi laimamisi. Kui vett muidu võimalik ei ole sopaseks teha, siis valatakse virtsavett sekka.

Keegi auus inimene ei või ütelda, et meie omas 5. numbris taevalikust õndsusest oleme rääkinud, vaid seal seisab selge sõnaga: „inimene võib ka omast jõuust jo siin maailmas õnnis olla.“ Meie räägime seal üleüldse ainult inimese elust ja tervisest, aga mitte taeva elust ja õndsusest. Et meie vaenlased kusagilt poolt meie kallale ei saa, siis käänavad ja väänavad nad seda üht tükki, kunni mõni lühikese aruga mees tõeste mõtlema hakkab, et „Sakala“ ristiisku maha tahab kiskuda. Aga see sugune rahva petmine ei pea meie vastalistele mitte korda minema. Meie saame selle asjast selgeste seletust tegema, nii pea kui igalt poolt material koos on“ (1878, 20, 4, 3, 129).

Lõhe Hurdaga, mille motiivid teatavasti niisamuti olid kiriku ja usu elu alalt, kajastub kirjavastuseis esialgu peamiselt tasan-davais vastuseis innukaile J. pooldajaile. Ka muud märkused sisaldavad pidevalt sama mõtet, et Jakobson soovib ühendust, mispärast ei taha olla käre (näit. 1878, 30, 4, 3, 199). Mõne käre-dama kaastöö jätab ta seniks trükkimata, „kui tuuled tulevikus ennast tõise poole tagasi ei pööra“ (1878, 32, 4, 3, 238). Ta jätab avaldamata kellegi Ottilie G. päevakajalise laulu, sest et see „ajaks „paapstikesed“ liig kangeste turtsuma ja seda ei ole armas pealt vaadata“ (1878, 36, 4, 3, 269). Vastuses P. S-le, paar nädalat pärast teise vaidluskirja avaldamist, ta deklareerib jälle valmis-olekut leppimiseks:

„Nii palju kui minu võimuses on, saan ma ikka edasi leppimiseks tööd tegema, ehk küll vähe lootust üle on jäänud... Mis tehtud, see on tehtud ja seda ei võiks keegi enam tagasi võtta. Aga tuleviku kohta olen ma ikka niisama valmis, nagu ennegi, kui aga teiselt poolt vasta tahetakse tulla“ (1878, 37, 4, 3, 299).

See ühenduse ja kokkuleppimise soov ja lootus kestab ka 1879. a. edasi, kuni „Sakala“ ajutise sulgemiseni, kuigi on näha, et tüli nagu kulutuli levib ja juba 1878. a. lõpul tungib isegi mõnesse E. Aleksandri-kooli abikomiteesse, mida Jakobson „jõle-daks tembuks“ nimetab (1879, 3, 4, 3, 31). Lehe uuestiilmumisel 1880. a. seda lootust enam ei rõhutata, nähtavasti on Jakobson otsustanud vastu võtta pealesunnitud võitluse. Ta ei kahtle het-kegi, et võitjaks jääb tema. Aga ta ei jäta ka siis ja lõpuni kahetsemata lahutava tüli olemasolu. Nii vastab ta veel 1881. a. keskel Hurdale endale („J. H. P—s.“):

„Kahju, et meie isamaa poegade lahutus ikka veel edasi peab kestma. Aga kuhu poole see kahju nimelt saab kaaluma, selle poolest ei saa Teie ise ka mitte sugugi kaksipidi mõtlema. Meie oleme nüüd omalt poolt teinud, mis võimalik oli. Keegi ei või meie käest pärida, et meie kaugemale kui poole tee peal vasta lähäme, kui võit meie pool on. Sellepärast ei saa ka keegi meie vägise lahutajatest teisiti arvata võima, kui et lahutus mõnes kohas elu tarvitus on. Väga kurb lugu!“ (Lisal. 1881, 32, 2, 3, 458.)

(Järgneb.)

August Palm.

ÜLEVAADE EESTI FILOLOOGIAST A. 1936.

Käesoleva kirjutuse ülesanne on pakkuda lühikest ülevaadet keeleteaduslikust kirjandusest, mis on ilmunud 1936. a. ja mis puudutab eesti keelt või on avaldatud eesti uurija poolt meie sugukeelte kohta. Tarvilik on see mitte üksi ülevaatlikkuse ja informatsiooni mõttes, vaid ka selleks, et laiem lugejaskond harjuks ära mõistega *filoloogia* ja tunneks tõsist pahameelt, et Eestis vististi erandina tervest Euroopast on ikka veel nn. spagüüri-lisel filoloogial, keele-alkeemial võimalusi ilmuda (viimasel ajal on siin isegi hoogu märgata).

Möödunud aastal ilmus J. K a l i m a kauaoodatud teos „Itämerensuomalaisen kielten balttilaiset lainasanat“, mis teos oli juba kolm aastat enne ilmumist Tartu ülikooli õppekavas. Teos ongi kavatsetud ülikooli õpperaamatuks (lk. XIII), kuid see ei võta talt ka puhtteaduslikku tähtsust. Balti laensõnade teene-kaim uurija on taanlane W. Thomsen, kelle teost (ilm. 1890) on hilisemad uurijad ainult üksikasjus võinud täiendada. Ometi ei vähenda see vajadust küsimust kokkuvõtlikult käsitleda viimaste aastakümnete väga hoogsa filoloogilise töö kõige värske-mate saavutuste seisukohalt, eriti kui peame silmas, et J. Kalima kuulub ise aktiivsete uurijate esirinda. Teosest näeme, et kõige rohkem on laenatud karjanduse termineid (lk. 198), kuid ka muudelt aladelt: tööriistad, metsastus, kalastus jne. Isegi keha-osade nimetusi on laenatud: *hammas*, *kael*, *lõug* jne., mis juba iseenesest näitab, et on õigustatud autori seisukoht: „suurel osal laenudest ei ole mingit kultuurajaloolist tähendust“ ja „paljude baltipäraste sõnade laenamine on ilmsesti juhtunud ainult mingeil psühholoogilistel põhjustel, sest need sõnad ei väljenda mingeid varem tundmatuid mõisteid“ (lk. 199) — täh. autor kuulub nende filoloogide hulka, kes ei usu, et sõnalaenuid iseenesest tähendaksid laenuandja rahva kultuurilist superioorsust. Raamatus leidub ka ülevaade balti keeltest indo-euroopa keelte raamistikus, mis on hädavajalik meie praegusaja vastaval alal puudulikult ettevalmistatud üliõpilasele. Teost on arvustanud V. Kiparsky (Virittäjä) ja J. Mägiste (Eesti Keel), kes mõle-mad asuvad tunnustaval seisukohal. J. Mägiste heidab siiski ette, et problemaatsete *ai~ei* ja *a~o* vahelduste puhul autor ei ole hoidunud nn. vokaaliastmevahelduse abi mõnel määral tarvitamast, mis vaheldust on küll püütud põhjendada, kuid millesse tänapäev teadlaste enamuse siiski sugugi ei usu.

Teine tähtis laenuuurimus käsitleb muude hulgas meid laenuandjana, nimelt V. K i p a r s k y teos „Fremdes im Baltent-

deutsch“. Raamatust saame ülevaate balti-saksa keele tekkimise ja arengufaaside kohta, üksikasjaliselt on käsitletud kõik allikad, mis tulevad arvesse mõjustajaina, eeskätt leksikaalsete laenutajaina, järjekorras laenud eesti, läti, rootsi, poola, vene, jidiši, hollandi keelest (pluss tumedad võõrelemendid), lõpus leiame ülevaate laenude sisulisest kuuluvusest eri alade järgi. Näit. on administratsiooni, seadusandluse, eriti köögiasjandusse kuuluvad sõnad laenatud peamiselt vene keelest, loodust, kombeid, meelitusi puudutavad sõnad esijoones maa pärisrahvailt — eestlastelt ja lätlastelt. Mõningate arengu eritingimuste tõttu ei moodusta need laenud siiski eriti tähtsat materjali laenutaja enese vanema seisukorra uurimisele, seevastu näit. balti laenud läänemeresoome keeltes hõlbustavad tunduvalt balti algkeelt rekonstrueerida. V. Kiparsky teos on saanud väga paljude arvustuste osaliseks, mis märgivad ka mõningaid puudusi, kuigi need ei saa teosele saatuslikuks. Eriti on ette heidetud, et autor piirab end kirjanduslike allikatega, kuigi see laseb end metodoloogiliselt õigustada. Prof. J. Mägiste — vahest kõige teravam arvustaja (E. Keel) — heidab autorile ette vananenud ning vildakat poolsakslase definitsiooni, ühtlasi konstateerib, et autor pole soome-ugri filoloogia saavutustega küllalt kontaktis. Tulemusrikkaim on P. Ariste arvustus (Neuphilologische Mitteilungen 1937), kes lisab senituntud materjalile u. 40 uut laensõna.

T. Lehtisalo uurimus „Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe“ haarab kõiki sugukeeli ja on seega tähtis ka eesti keele uurimise seisukohalt, aidates katet tõsta soome-ugri algkeele derivatsioonilt. Loomulikult saab eestipoolne aines selles monograafias moodustada siiski ainult ühe osa — paralleelselt kõikide muude sugukeeltega. O. Loooritsa poolt välja antud „Volklieder der Liven“ — ligi 700-leheküljeline teos — on väga tähtis filoloogiliseltki. Suurem osa avaldatud lauludest on O. L-a enda kogutud, kuid leidub ka teiste uurijate (Setälä, Saarimaa, Kettunen) ülestähendusi. Teos oma sisult on esmajoonel huvitav muidugi folkloristile, kuid mööda ei saa tast minna keeleuurijagi, kellele ta pakub väga rohket liivikeelset materjali. Samuti on küllalt suure tähendusega, et teose koostaja kui üks põhjalikumaid liivi keele tegelikke tundjaid oma kauaste uurimismatkade tõttu on võinud lisada kriitilises aparatuuris ja tõlgeteski väärtuslikke märkusi.

Vähematest, mingit üksikküsimust käsitlevatest töödest, mis on ilmunud ajakirjades või koguteostes ja ka äratrükkidena iseseisvalt, mainime järgmisi. P. Ariste on leidnud rohkesti eestikeelseid tekste rootsiaegsete kohtute protokollidest

(E. Keel ja EKA (Eesti Keele Arhiivi) toim. nr. 6). Need kirjanekud jagunevad kolme liiki: 1) *formulae iuramenti* (kohtuvanded), 2) nõiasõnad nõiaprotsessidest ja 3) üksiklausad — kohtule eriti tähtsad —, kusjuures rahvakeelsemad ja seetõttu filoloogile huvitavamad on viimased kaks. Kuid kõige sõnarikkamad on vanded. Suur osa nõiasõnu on saanud tuntuks saanud Pudelli protsessist. Avaldatud kohtutekstidest suurenevad meie teadmised mitmes üksikasjas eesti keele arenguloo ja murrete vahekorra suhtes, samuti täiendavad nad ettekujutust kirjaneele traditsioonist. L. Kettuse kirjutus „Gab es Stufenwechsel im Urfinnischen“ (J. Budenz'i austusteos) avaldab kokkuvõtlikult autori väga negatiivsed seisukohad kogu astmevaheldusteooria kohta, mis mõtted küll juba ammu on ta teostes ringelnud. Teatavasti ei ole astmevaheldusteooria kunagi täiesti valmis saanud, sest ülesvõtja, E. N. Setälä, ei jõudnud esialgseks kontseptsiooniks nimetatud teosest kaugemale. Igal juhul kuulub Kettuse seekordne töö koguteose tähtsaimate hulka. E. Laugaste on avaldanud uurimuse „Nõia ja nõiduse nimetusi eesti murdeis“ (E. Kirjandus ja EKA toim. nr. 8). Töö materjaliks on peamiselt EKA ja ERA (Eesti Rahvaluule Arhiivi) kogud. Üksikasjaliselt jälgitakse kõiki nõidumisse ja posimisse puutuvaid sõnu eesti keeles, kusjuures on alati arvestatud sõnade maa-alalist kuuluvust. Tihti kohtame töös nõidusterminite semasioloogilist seletust, ka on antud mitmete sõnade etümoloogiad, mõned neist algupärased. Kokku on käsiteldud 82 eri sõna. Ülihuvitav on J. Margaga kokkuvõttekirjutus „Soome-ugri rahvaste kaubandusest“ (Fenno-Ugrica V A), milles antakse võrdleva keeleteaduse poolt pakutavate vahenditega muistse kaubanduse rekonstruktsioon. Selgub, et soome-ugrilased olid kaubanduslikes vahekordades eriti oma lõunanaabritega, kust impoorteeriti vilja (*iva* on iraani laen, algtäht. 'oder'), tarbeasju, metalle — tunti kulda, hõbedat, vaske ja tina. Ekspoorteeriti mett ja eriti karusnahku. Kindlasti tunti ka soola ja kaubitseti sellega. Mõningad kaubandusse puutuvad sõnad on täiesti üldsoome-ugrilised, näit. **wosa-* '*kaubaaine', eesti *ostma*. On tähelepanndav, et karusnahkade nimetused on sm.-ugri keeltes üldine- nud rahale. Nii on idapoolseil sm.-ugrilastel oravanahk raha tähenduses, näit. *ur* 'kopikas' (sürj. 'orav'). Ka *e. raha* on algu- päraselt naha tähenduses. J. Mägiste oma teoses „Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest (E. Keel ja AES-i toim.) on võtnud kontrollimisele seni aksioomina tundu- nud tõe, et *saama*'ga konstrueeritud futuur on germaanipärane. Ta leiab lüüdi keelest sellele konstruktsioonile vasteid ja kons-

tateerib, et *saama*-verbi sugukeeltes kõige üldisemalt levinud tähendus on 'tulema', millega autor võrdleb soome *tulla*-futuuri: *tulla* näkemään. Nii järgneb, et *saama*-futuur võib väga hästi olla algupärane, ometi sõltub tema laialdane tarvituselevõtt vanemas kirjakeeles ilmsesti saksa mõjust (nagu lik-sufiksi puhul — sama autori seletusviis). Õigekeelsuslikult astub Mägiste nende leeri, kes seda konstruktsiooni saksapelglikkuset sallivad, vähemalt hädaotstarbeks. Igal juhul tuleb seda *saama*-futuuri algupärasusteooriat pidada üheks kahtlus- ja tõestusjulgemaks käsiteldaval aastal. A. R a u n a „Eesti noorest peast jne.“ (E. Keel) on kirjutatud suure põhjalikkusega, hankides tõestusi oma väidetele väga paljudest eri sugukeeltest. Autor leiab sellele eesti konstruktsioonile vasteid nii lähemates kui kaugemates sugukeeltes ja jõuab tulemusele, et pea on paljudes sugukeeltes tarvitav temporaalses konstruktsioonis, s. t. sõna senituntud tavalistele tähendustele 'Kopf, Ende' liituks algne tähendus 'aeg'. Väga huvitavat küsimust arutab P. R a v i l a artiklis „Onko viro painotukseltaan voimakkaasti sentraalistunut kielimuoto?“ (Virittäjä). Seal vaidleb ta Penttiläga, kes, toetudes A. Schmitt'i teooriale tugevasti ja nõrgasti tsentraliseeriva rõhuga keeltest, on eesti keele asetanud esimeste hulka — pikkade järgsilpide ja tugeva reduktsiooni tõttu. R. toob vastuväiteks näite *muštād* < *mustat, kus järgsilp on pikenenud ja esisilp nõrgenenud — täh. vastupidine nähtus. Küsimus on väga oluline ka eesti värsi seisukohalt. Eriti üldkeeleteaduslikult on tähelepandav A. S a a r e s t e töö „Hilinenud lastekeelest Eestis“ (E. Keel 1935; EKA toim. nr. 5-a, 1936; ilmunud ka prantsuskeelses tõlkes). Tegemist on juhuga, kus kaks last perekonnast (Jäärjas Saarde khk.) esimestel arenguaastail vanemate sagedase äraoleku tõttu ainult teineteisega kõnelda said ja seetõttu oma erikeele välja arendasid, millest võõral on raske aru saada. Uurimise ajal olid lapsed juba u. 10-aastased. Laste erikeelt iseloomustavad mõned e. k. tundmatud häälikud (φ , θ), häälikute ümberpaigutused (kasi pro siga), mitmelaadilised moodustused. Laused on tihti holofrastilised (ühesõnalised), mis on üldse iseloomulik primitiivkeeltele. Ürgloomingusse — täiesti iseseisvate ja olevatest olenematute sõnade loomisse suhtub autor kahtlevalt, kuigi mõned sõnad on raskesti seletatavad, näit. *tita* 'üks', *opa* 'kartul', *purra* 'ei taha' jne. ja näit. üks lause: *na to'ta omma menna?* 'kuhu kohta ma lähen?'. Lõpptulemuseks arvab autor siiski koos vastavate eriteadlastega (dr. Koort ja dr. Hion), et nende laste puhul on vääär kõnelda nõrkadest vaimseist eeldustest erikeele tekitajaina.

Eesti murdeid käsitlevaist kirjutustest peab esijoones nime-
tama M. T o o m s e „Kirde-eesti rannikumurrete *ttoin*-adjekti-
tiivide singulari partitiivi“ (E. Keel ja EKA toim. nr. 7). Autor
leiab käsiteldavalt alalt — Tallinnast Narvani — *ttoin*-adjekti-
videl (*õnnetu*-tüüp) 8 erinevat kuju sing. part., missugune esi-
nevuskirevus juba iseenesest kõneleb raskustest nende küsi-
muste ajaloolisel lahendamisel. Muidugi on siin tegemist ana-
loogiatega ja kirevate murdesegunemistega. V. N i i l u s käsit-
leb koiva murde *h*-hääliku arengut (E. Keel) ja leiab, et *h* on
nim. murdes säilinud peamiselt ainult diftongilistes juhtumeis
(~kadu) ja pikana heliliste ja helitute konsonantide naabruses.
Sama autor on kirjutanud ka koiva (leivu) murde passiivist. Sel-
les murdes on säilinud sm.-ugriline personaalne passiiv, näit.: *mä*
knožitta kieŗgede 'mind kositakse ruttu', *mi? lastame? mäle*
'meid lastakse (püssist) maha'. Ometi eksib autor, kui kardab,
et koos koivalastega surevad välja pers. pass. tarvitajad lääne-
mere-soomlaste hulgas, sest, vastupidi autorile, kes konstateerib
pers. pass. olemasolu ainult vanemates lõuna-eesti tekstides kuni
Wiedemannini, on see tarvitataw tänapäevani Lõuna-Eestis,
nimelt Mõnistes, Karulas, Räpinas ¹⁾.

Nils T i b e r g i töö „Murde- ja rahvaelu-uurimus Eesti
rootslaste keskel“ (Svio-Estonica — Akad. Rootsi-Eesti Seltsi
aastaraamat) on tähtis ka eesti murrete uurijale, sest ta käsitleb
asjaolusid, mille tõttu tekib vigu murdekorjamisel. Autor on
kontrollinud Vendelli sõnastikku (ilm. 1904—1907) ja seeläbi
korjatud materjal on väga tähtis eesti ja Eesti rootsi murrete
vahekorra selgitamisel.

Ülevaateastal esitatud etümoloogiatest, mis puudutavad
ka e. ainst, nimetagem järgmisi (välja on jäetud kõik ainult
riivamisi e. k. puudutavad etümol.). J. M ä g i s t e on esitanud
J. Budenz'i austusteoses kolm sõnaühendust: lõuna-eesti *tsank*
'konks' ~ mordva *šango* 'kahvel', soome *kääpätä* 'ronida' ~
mordva *kepedems* 'tõusta, tõsta' ja sm., eesti *jäme* ~ mdv. *jam
'pudru'. Sama autor on kirjutanud lms. keelte *ahne*, *ahnas*
(Virittäjä) ja e. *siirdma*, *siirduma*, sm. *siirtää*, *siiri*, vepsa *sif*

1) EKA-st allakirjutanu selle kohta andmeid ei leidnud (see ei
täienda, et puuduvad), kuid prof. J. Sarv, Mõnistest pärit, teatas alla-
kirjutanule lahkesti järgmistest Mõniste vormidest: *ma' viiä*, *sa' viiät*,
timä viiäs, *mii' viiä*, *tii' viiät*, *nimä viiäse* (teateandja transkriptsioon).
Mõnedel isikutel olevat see otse domineeriv tarvitusviis. Samasisuliselt
on küsimust mõistnud ka mag. Ariste oma loengutes 1937. a. I sem.
V. Ridala siiski liialdab, kui nimetab personaalset passiivi regulaarsete
lõuna-eesti murdejoonte hulgas: *sa hukatad*, *puu' raotiva'* (Eesti — maa,
rahvas, kultuur, lk. 198 — leitud see tsitaat prof. A. Saareste juhatusel).

(E. Keel) sõnade etümoloogiast. Osalt etümoloogiline on ka ta kirjutus jooginimetusest *kees* (E. Kirjandus). J. Kalima on J. Budenz'i albumis ühendanud vadja *nahkanääry* ja e. *nahknäär* — eriti seletanud nende sõnade viimast osa. P. Ariste on seletanud eLõ sõna *müütnik* 'tölner' etümoloogiat (Virittäjä) ja ühendanud läti *muitnieks*-sõnaga, teine sõnaseletus on samalt autorilt *sunnik*'u kohta (E. Keel), eriti semasioloogiliselt. Ed. Laugaste seletab nõidusse puutuvate sõnade *tookemees* ja *tükimees* etümoloogiat (E. Keel). Folkloristlik-filoloogiline on O. Looritsa uurimus *Uku* (Virittäjä). Seni arvati seda sõna kas algupäraselt e. mütoloogiasse kuuluvaks (Eisen) või Ingerist Virumaale levinuks (Krohn) või ainult pseudomütoloogilise kirjanduse najal levinuks. Autor leiab, et *uku* on omandanud paljudes e. murretes äikese tähenduse (ka kohanimede ühenduses) ja ühendab seetõttu sõna otseselt sm. *ukko*-sõnaga ja peab tõenäoliseks, et sõna on meile toodud peamiselt soome kolonisatsiooni kaudu — autor esitab selle tõestuseks ka vastavat ajaloolist materjali. D. Pais haarab oma artiklis „Die Wortfamilie des uralischen u. altaischen *tap* 'fassen““ (Ung. Jahrbücher XV, Z. Gombocz'i mälestusnumber) väga paljusid sm.-ugri, samojedi, türgi, mongoli keelte sõnu, sellesse suur-etümoloogiasse kuuluks ka e. sõna *tabama*. Muidugi on niisugustes töödes palju kaheldavat.

Laene on käsitelnud järgmised autorid. M. Vasmer on ühendanud e. *piim*- (sm. *piimä* 'hapupiim') tüvega avesta tüve *paēman*- 'emapiim' ja keskpärsia *pem* 'piim' (Ung. Jb. — vt. eelm.) ja peab sellega meie sõna iraani laenuks. P. Ariste oma kirjutuses „Rootsiaegseid rootsi laensõnu eesti keeles“ (Svio-Estonica) käsitleb seni väheuuritud ala. Teos viitab raskustele, mis kerkivad otsustamisel, kas mõni sõna on laenatud eestisse alamsaksast või rootsist, ka viidatakse võimalusele, et sama tüvi võib sagedasti soome keelde olla laenatud rootsist, eesti keelde aga alamsaksast. Sõnad kuuluvad administr., armee, mõõduühikute, elukutsete alale: *kadalipp*, *riik*, *mark*, *hoor*, *pagar*, *moor*, *vaar* jne. Samuti on terve hulk kirjanduslikke laene: *priihärä*, *pund* jne. Samalt autorilt on „Vene laensufiksist vadja keeles“ (E. Keel), nimelt esineb vdj. keeles suf. *-vē- ~ -vĕ-* jne., mis on laenatud vene *BO*-sufiksist. P. Arumaa on avastanud (Virittäjä) mõningaid läti laene eLõ murretes, mis on üles tähendatud EKA kogudes. Vastupidiselt eelnevatele on J. Kalima kirjutanud kahest e. sõnast, mis venelased on meilt laenanud (Virittäjä). Nimelt püüab ta tõestada, et vene *холмс* 'lina' on laenatud e. tüvest *hōlst*

'kapuuts' ja vene *ботола* 'jāme kanepine või linane riie' e. sõnast *vatel, vatla* 'Bauertuch'.

P. A r i s t e on kirjutanud artikli „Eesti praegune ühiskeele hääldus“ (E. Kirjandus). Autor räägib mõningatest pahandavatest võõrapärasustest e. k. häälduses, näit. heliline *s* ja helilised *b, d, g*. Üldiselt on saksa hääldus meid enam mõjustanud kui vene. P. A. ka selles ettekandes võtab sõna sõnaalgulise *h* hääldamise vastu (mitte kirjutamise), mis äratas eriti teravaid vastuvaidlusi ja ka vääritimõistmisi. Rõõmustav on, et ettekandes peetakse häälduse fikseerimist hädaohtlikuks — nii jääb mingigi arenemisvõimalus alles. Foneetika alale kuulub ka Gy. L a z i c z i u s e kirjutus J. Budenz'i albumis. Ta käsitleb sm.-ugri foneetilise transkriptsiooni küsimusi ja hoolimata tunnustusest nn. soome süsteemile (Setälä) arvab siiski, et täiesti eri häälikuid tuleks eraldada ometi eri tähtedega ja mitte diakriitiliste märkidega, nagu see ses süsteemis võib juhtuda. Samas publikatsioon on A. S o t a v a l t a kirjutus: „Ettepanekuid sm.-ugri keeleteadusliku transkriptsioonisüsteemi parandamiseks“, mis on muidugi oluline ka e. k. seisukohalt.

Praktiliste sihtidega, kuid teadusliku süsteemiga on J. M ä g i s t e „Eestipäraseid eesnimesid“, kus on läbi töötatud palju ürikmaterjali. Siinkohal nimetagem sama autori kirjutatud osa Eesti ajaloo I-s köites, kus antakse napolisõnaline ülevaade algsoome seisukorrast ja e. k. arenemisest enne esimesi kirjalikke mälestusmärke. Seal on ka tõlgitud katkendeid A. Kivika „Minitüüridest“ algs. keelde ja eesti keelde u. XII saj. Nimetamata ei saa jätta „E. entsüklopeedia“ filoloogilisi artikleid, pikematest näit. märksõna all Soome-ugri keeled ja Soome keel.

Ülevaate-artiklitest on nimetada P. A r i s t e „Dimitri Tsvetkov“ (E. Kirjandus) — vadja sõnaraamatukoguja, „Uusi läänemere-soome kirjakeeli“ (E. Kirjandus) — kõne on vepsa-, tveri-karjala-, ingeri-keelsetest trükingutest — ja W. Wigeti (on tähendust ka e. filoloogias) nekroloog (ÕES-i aastar.). F. E d e r b e r g on kirjutanud N. Nolckenist (E. Kirjandus), kes oli üks esimestest eesti kolme pikkuseväldet märkamas ²⁾.

2) Väikeseks komistuseks on autoril see, et arvab, et Veske teoses on küsimusest juttu 1872, Nolckenil alles 1873, ometi on tegelikult nii, et mõlemate autorite teosed tsenseeriti 1872 ja ilmusid trükis 1873 — kindlasti seisid nad sõltumatuses. Nolckeni teened olid jäänud unustusse, kuni nad P. Ariste oma loengutes (II sem. 1933) jälle esikohale tõstis.

Moodsast sürjani e. komi kirjandusest kirjutas A. R a u n (E. Kirjandus) — muidugi pakuvad sealsed raamatud ka kee-
list huvi. A. S a a r e s t e „Eesti murdematerjali kogumine“
(J. Budenz'i album) pakub võõrrahvastele väga selge ülevaate
eesti murrete jäädvustamisest — selle meetodist ja tagajär-
gedest. Kogutud materjali kohta on esitatud ka kaart. Samalt
autorilt on „Praeguse keeleteaduse huvialadest“ (Looming) —
ülevaade IV-st Rahvusvahelisest Keeleteadlaste Kongressist
Kopenhaagenis. Sel, üldiselt keeleelu sotsiaalse külje tähe all
möödunud kongressil kasustati mõnel määral ka e. keeleteaduse
poolt pakutud materjali.

Eesti filoloogia ääremail liigub J. A. L u n d e l l i välja
antud rootsi murdetekstide kogu — muude seas ka eesti-rootsi
tekste, millel on meilegi teatav tähtsus.

Lõpuks nimetagem O t t o D o n n e r i mälestusteoses (Sm.-
Ugri Seltsi toim.) avaldatud alfabeetiliselt indeksit Donneri etü-
moloogilise sõnastiku kohta, mis teeb selle sõnastiku kasusta-
mise hoopis hõlpsaks.

Õ i g e k e e l s u s l i k k e ülesandeid teenivaid teoseid on
ilmunud palju ja neid refereerida poleks mõtet. Tähelepanda-
vaim on muidugi J. A a v i k u lõpuks ometi ilmunud gramma-
tika. Lähemalt ei saa seda teost siin iseloomustada, sest samas
ajakirjas on ilmunud ta kohta A. S a a r e s t e arvustus, mis on
kujunenud ise paljutähendavaks teoseks ja millest peab lähe-
malt kõnelema tuleva-aastane ülevaade. J. Aaviku grammatikat
on arvustanud veel J. M ä g i s t e (E. Keel) — küllaltki tunnus-
tavalt ja J. V e s k i — vahest liiga teravalt. J. A a v i k u l t
leidub veel „Keeleuendus, keelevead, keelehalbused“ (Loo-
ming). Lähtudes Aavikule antipoodsetest põhimõtetest on kir-
jutanud K. L e e t b e r g oma „Uue Piibli keelelikud puudu-
sed“. Autor jälgib üksikasjaliselt uue tõlke konarusi ja eksi-
musi eesti k. vastu ja jõuab täiesti kindlale ning vähemalt alla-
kirjutanut veenvale otsusele, et piibel on uues tõlkeatses väga
tuimaks muutunud. Loodetavasti aitab see teos ja Masingu ja
Aaslava vastavad sõnavõttud kaasa, et piibli lõplik redaktsioon
on märksa parem kui esialgne näide.

Möödunud aastal on jätkunud suure hooga grammatikate
kirjutamine — kuid nende eraldamine üksteisest nõuaks eri-
uurimust. Artiklitest on huvitavamad A. K a s e „Mõningaid
märkmeeid eesti predikaatiivi kohta“ (E. Keel), kus autor lähtub
siiski liiga suurest koolimehelikkusest, ja E. E l i s t o „AES-i
juhatuse keelelisi otsuseid ja seletusi (1935—36)“ (E. Keel).
On ka muid artikleid, mis on küllaldase tähtsusega e. keelekor-

ralduses, kuid käesolevas ühenduses ei saa neid mainida. Mõõdunud aastal on ilmunud ka mõned soome ja eesti k. (soomlastele) õpperaamatud (Aavik, Puusepp, Vesterinen-Winter, Mustonen).

Lõpuks võtan õiguse osutada ühele ilmumata, kuid väga tähelepanuväärsele teosele, V. Tauli magistritööle „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid“, mis käsitleb teaduslikult eesti õigekeelsuse ja keelearenemise printsiipe ja on kindlasti üheks tähtsamaks keeleteaduslikuks sündmuseks möödunud aastal.

Ruudolf Laanes.

UNGARI RAHVALUULEST JA RAHVAMUUSIKAST.

Ungari rahvaluules esineb järgmisi motiive: 1. Muistendid, kaasa arvatud ajaloolised muistendid, milles peitub meie rahvaeepose jälgi ja probleeme. Teatavasti on ungari rahvaeepos täiesti hävinud. Ladinakeelseis kroonikais on selle sisust säilinud jälgi, mis rahvasuust on tulnud kaheksasada aastat tagasi kroonikaisse ja annavad võimaluse määrata ungari rahvaeepose peajooni. 2. Eepilised laulud, see on lüüriline eepika, mille sisu kujutab suure Alföldi (s. o. Ungari madalma) rahva igapäevast elu, perekondlikke ja isiklikke õnnetusi, tulekahje, uppumisi ja suures osas betyáride, s. o. seiklejate maanteehulkurite elukäiku. 3. Seeklerite ballaadid, mis on juba puhtam eepika ja on väga sarnane ugri rahvaste samalaadilise eepilise toodanguga. 4. Rahvaballaadid üldiselt. 5. Müüdid. 6. Ended. 7. Jutud. 8. Rahvakombed. 9. Regös-laulud, s. o. mingi müstika ühes tantuga. 10. Bethlesemi laulud või mängud, see on usuline rahvaeepika. Neid Bethlesemi laule kantakse ette jõula ajal maskeeritult majast majja käies. 11. Pulmakombed ja -laulud. 12. Laste mängulaulud. 13. Rahvalaulud üldiselt. 14. Rahvanaljandid. 15. Vanasõnad. 16. Mitmesugust rahvapärast proosat kui ka muud rahvaluulet jne.

Puudutan siin ungari rahvaluule üht huvitavamat nähtust: ungari rahvalaulu, selle uurimist, iseloomu ja muid probleeme.

Iga rahva iseloom peegeldub kõige paremini tema subjektiivseis kunstides, nagu kirjanduses, muusikas, rahvatantsus — ja nimelt rohkem kui teistes kunstides, näiteks ehituskunstis, skulptuuris ja maalisis, sest esimesed kasustavad objektiks ini-

mese sisemist „mina“, viimased aga välismaailma materjali, kujutamiseks sobivamais värves. Et tunda rahva iseloomu, on parim tee tunda õppida sama rahva subjektiivseid kunste: nagu rahvalaulu, laiemas mõttes rahvaluulet, rahvatantsu ja rahvamuusikat.

Andmed ungari rahvalauludest ulatuvad juba tuhat aastat tagasi. Kui vaatleme ungari rahvalaulu praegust rikkust, siis peame veenduma, et siin on tegemist väga sügavale tagasi ulatuvaga. Meie „Viini pildikroonika“ (1358), mis käsitleb Ungari vanemat ajalugu ja on pärit neljateistkümnendast sajandist, ütleb, et Ungari esimese kuninga Püha Tehvani surma (aastal 1038) leinati niiviisi, et ei tantsitud kolm aastat. Igasugune muusika ja lõbusasisuline armastuslaul vaikis siis juba iseeneest. Kui piiskop Gellért sama üheteistkümnenda sajandi algul maad mööda ümber käis, tahtes rahvast enda poole võita, ta kuulis kord ühest veskist väga ilusa rahvalaulu ettekannet, seisatas ja küsis oma saatjailt: „Kas kuulete seda ilusat sümfooniat?“ Veskisse minnes nad nägid, et üks noor naisterahvas laulis seal oma raske töö kergendamiseks. Aga veel vanemast ajast teame, et ungarlased sõjakäikudel laulsid lõbusaid laule, peatudes Sankt Gallenis Helveetsias.

Pärast seda on meil viie järgmise sajandi jooksul saadud ainult negatiivseid andmeid. Sel ajal juba keelas kirik kõvasti edasi jutustamast igasuguseid rahvapäraseid laule, jutte ja kroonikat, mille autorid olid kirikumehed ja kes kõnelevad neist rahvalauludest nagu ikka rahva mingisugusest rumalusest. Sellest kiriku valjust survest tingituna kannataski ungari rahvaluule eepiline osa rängasti. Rahvalaul kui rahva hinge kergem osa jäi siiski püsima ja elas edasi rahvaluules ja -muusikas.

Kuueteistkümnendast sajandist pärit kirikuraamatust „Piiskop Nikola Telegdi“ (1583) loeme, et piiskop oma usklike katoliiklastest kirikuliikmeid pattude kohta küsitelles ütleb: „Kas oled kuulnud või laulnud lille — s. o. armastuslaule, milles kujutellakse maist armastust ja mitmesuguseid ebamoraalseid asju?“ Sama aastasaja keegi teine piiskop Péter Bornemissza ütleb oma jutlustes rahva armastuslaulude kuulamist kuradist tekkivaks asjaks ja nimetab seda domineerivaks süüiteoks.

Seesuguseid teateid leidub kirjanduses rohkesti, aga juba kuueteistkümnendal sajandil tekib nende laulude päris positiivne hindamine Erdösi Sylvester'i raamatus, kes kirjutab: „Kõik maailm saab imestama ungari rahva andekust rahvalauludes.“

Ungari rahvaluule korjamine algas juba kaheksateistkümnendal sajandil kirjameeste ja kirjanikkude suure huvi tõttu.

Esimene ungari rahvalaul leiti ühe ladinakeelse protokolliteksti äärelt viieteistkümnenda sajandi lõpult, kuhu selle keegi igatsev ametnik oli kirjutanud, puhates tööväsimumest. Esimene rahvalaulude, s. o. sõdurilaulude kogu leidub ühes koodeksis seitsmeteistkümnendast sajandist. Esimene rahvalaulukogu ilmus trükkis aastal 1799 Pestis, teine aastal 1803 Vác'is ja kolmas aastal 1834 Sárospataki's. Sellele järgnes köide 1844—1846 Dalfüzer'i „lauluvaniku“ nime all.

Süstemaatiline rahvalaulude korjamine algas 1843. aastal Ungari Teaduste Akadeemia korraldusel Pestis, kellelt hiljem võttis selle ülesande Kisfaludy Kirjanduse Selts, kes tundis suurt huvi rahvamuusika uurimise vastu ja alustas ülemaaliselt, aga mitte süstemaatiliselt rahvaviiside korjamist. Sellest kogumistööst, mis tugenes Herderist lähtunud liikumisele, ja ungari kunstkirjanduse huvist rahvakirjanduse vastu tekkis palju tähtsaid väljaandeid. Nii ilmus aastail 1846—1848 „Erdélyi Magyar Népköltési Gyűjtemény“ (Ungari rahvaluule kogu. Rahvalaulud ja -jutud), kolmes köites, edasi „Kriza Vadrózsák“ (Metsroosid) a. 1863. Siis aastail 1872 ja 1882 Pál Gyulai ja Ladislaus Arany toimetusel „Ungari rahvaluule kogu. Uus käik“. Seda toimetab edasi a. 1902—1906 Gyula Vargha, Kisfaludy Kirjanduse Seltsi liige. Lisaks sellele korjasid ja ilmutasid veel üksikud korjajad nagu Majland, Vikár ja Gyula Sebestyén häid materjale eri maaosadest, nagu seeklerite maalt ja teiselt poolt Doonaud. Aastal 1889 tekkis Ungari Rahvaluule Selts Budapestis ja Ungari Rahvamuuseumi osana Ungari Etnograafia Muuseum, võttes rahvaluule korjamise enda hoolitseda. See korjamine meetod tekkis rohkem kirjanduse ja esteetika huvides, mitte aga puhtfolkloristliku uurimise tähe all. Kui ühelt poolt on hea, et need korjandused trükkis ilmusid ja rahvaluule aardeid ungari kirjandusse ja vaimuella rakendati, siis teiselt poolt on sellest kahju, et rahvalaulude süstemaatilist korjamist sellega takistati ja mure rahvalaulu korjamise kohta iga trükkis avaldatud köitega samal maaosal juba seega lõppes. See oli ungari rahvaluule korjamise esimene järk. Käesoleva sajandi algul algas päris uus ning süstemaatilisem rahvaluule kogumine, kusjuures korjamisalaks on vana ajaloolise Ungari kogu pindala. Suuremad iseseisvad rahvaluule levikualad on Doonaust läände: ülalpool Doonaud, Põhja-Ungari Doonaust ja Tiszast põhja poole, Doonau-Tisza ümbruskond, s. o. Suur-Ungari madalma ja Transilvaania. Sellega liitub veel kaks ungari keelosaart väljaspool ajaloolist ungari piirkonda: tšangode keelepiirkond Bukoviinas ja Moldovas ja lõuna pool väiksemad keelesaa-

red Batskás ja Bánátis. Selle korjamistöö juhatajaiks olid Béla Bartók ja Zoltán Kodály, Ungari uuema aja suurimaid rahvamuusika uurijaid, kes alustasid oma korjamistööd huvist ungari rahvamuusika ja sellega seoses oleva sõnalise teksti vastu. Seda uurimistööd takistas suuresti pärast Maailmasõda tekkinud poliitiline olukord, sest ülalmainitud maa-alade suur osa, nagu Transilvaania, Põhja-Ungari põhjaosa, Nyitra, Ipolyság, Kassa, Munkács, Ungvár ja Suur-Ungari madalmaal idaosa: Nagyvárad'i ja Szatmár'i ümbrus, ja edasi lõunapoolsed rahvalaulusaared sattusid Tšehhoslovakkia, Rumeenia ja Jugoslaavia valitsuse alla. Neis kohtades seitsaadik pole võimalik teha mingisugust teaduslikku ega kultuurilist tööd ungari rahva keskel nendes riikides valitseva surve tõttu ungarlaste vastu. Eelkõige on ses mõttes kahju kolmesaja-tuhandelisest seeklerite-hulgast, — see oma vana rahvakultuuriga oli ikkagi parim ala ungari keeleliste ja rahvaluuleliste sugemete uurimiseks. Siiski andis see käesoleval sajandil seni olnud korjamisel häid tulemusi, seitsme korjaja kestva töö viljana 7800 meloodiat, millest üheksa kümnendikku on ka fonografeeritud.

Andmeid korjati: Béla Vikár a. 1898—1910 kogus 1492 rahvaviisi, kõik fonografeeritud; Ákos Garay — 47 rahvaviisi, kõik fonografeeritud; Zoltán Kodály, Ungari Muusika Akad. professor, a. 1904—1921 — 2700 rahvaviisi, osalt fonografeeritud, osalt noodistatud; Béla Bartók a. 1904—1918 — 2721 rahvaviisi, osalt fonografeeritud, osalt noodistatud; Antal Molnár — 307 rahvaviisi, osalt fonografeeritud, osalt noodistatud; proua Zoltán Kodály a. 1917—1920 — 348 rahvaviisi, kõik noodistatud; László Lajtha — 260 rahvaviisi, osalt fonografeeritud, osalt noodistatud. Kõik kokku umbes 7800 rahvaviisi, ühes variantide ja loomulikult tekstidega. Sellele lisaks möödunud sajandil juba kolmes väljaandes ilmunud 589 noodistatud rahvaviisi. Suuremalt osalt säilitatakse fonograafilisi plaate Budapesti Etnograafilise Muuseumi hoiuruumes, vähem osa neist jäi veel korjajate kätte muusikaliste uurimistööde hõlbustamiseks.

Bartók'i ja Kodály ühisel väljaandel on sellest materjalist ilmunud juba mitu köidet. Võimatu on siinkohal esitada sellekohast bibliograafiat. Lubatagu ainult viidata Béla Bartók'i teosele „Das ungarische Volkslied“, mis ilmus Berliinis a. 1925. See sisaldab ungari rahvamuusika uurimusi originaaltekstiga kõrvu saksakeelse tõlkega ja 320 eri noodiga.

Kõrvuti Kodály ja Bartók'i korjamistööga arendasid ka teised rahvalaulude kogumist ja uurimist eri maa-aladel ja erilistes

rahvaluule liikides, näiteks Gyula Sebestyén'i Regös-laulud ja István Ecsedi' karjaselaulud ühes nootidega, arvult umbes 300, Hortobágy pusta karjaste suust.

Vaadeldes ungari rahvaluule kogumismeetodit näeb, et korjati senini ainult suuliselt ülalkirjeldatud viisi. Rahvaluule arhiivi ja sellega ühes süstemaatilise korjamistöö puudumise põhjuseks on ungari rahva õnnetu olukord pärast Maaailmasõda ning Trianoni rahulepingu põhjal tekkinud ebasoodsad korjamistingimused ja eespool kirjeldatud, muusika uurimisega käsi-käs käiv korjamisviis. Tuleviku ülesandeks jääks koguda ungari rahvalaule päris süstemaatiliselt arhiivi ja folkloori uurimiseõuete kohaselt.

Kõrvuti korjamistööga tekkis samal ajal ka laulude sisuline ja vormiline uurimine. Uuriti sisu selle järgi, mis puhul need laulud on tekkinud, kes on peategelane, missugune on mõtte väljendamise viis stiililiselt ja poeetiliselt ja missugune on side sõna, tekstide ja tantsu-muusika vahel. Ungari rahvalaulude sisuks on kõigepealt loomulikult armastusmotiivid, nii õnnelikud kui ka kurvad ja nalja tekitavad. Peale selle esineb veel igasugust muud rahvanalja kirikuõpetajaist, mustlastest, juutidest jne.

Lauludes on peaisikuks enamasti mees. Sellega on seletatavad niisugused liigid nagu sõdurilaulud, mis tekkisid Habsburgide poolt kolmeks aastaks välismaale väeteenistusse viidud noormeeste keskel. Nende laulude sisus esinevad motiivid sõjaväeteenistusmatka ettevalmistamisest, jumalagajätust emagaisaga, kaebusest Saksa sõjaväeteenistusaja üle ja teenistusaja mälestustest. Sõdurilaulude kõrval esinevad betyáride laulud, kus peaisikuks on viimaseil aastasadadel Suur-Ungari madalikus elutsev betyár, s. o. rahva keskelt võrsunud vaene seiklev noormees, maantee-sangar, kes varastab suurte härrade käest, et anda osa sellest vaesele rahvale. Betyár armastab, varastab, kannab karistust, olles rahva sümpaatia osaline. Karjaselaulud kujutavad pustade karjase-elu ja veinilaulud ülistavad veinijoomist ja õnnistavad veini viljelemist. Punase joonena paistab silma armastus ema vastu ja viha ametlikkude võimude vastu; viimane areneb eriti sotsiaalseks jooneks. Kõige enam on nende laulude sisu lüüriline, aga sageli märkame kallakut eespool mainitud eepiliste laulude ja ballaadide poole.

Lüüriliste laulude ehitusvorm tugeneb salmidele. Puhtlüürilistes lauludes esineb üksainus salm, kuna eepilistes runodes on enam neid rohkem.

Mõningaid näiteid sisu käsitamiseks, vabas tõlkes:

I. Armastuslaule:

Künka peal on mu maja, künka peal elan ma,
Väike on mu tuvike, minagi väike olen;
Kuigi ta väike, kummardan ta poole,
Suudlen teda pruudiriide ehtes.

(Seeklerite maalt.)

II. Kurb armastuslaul:

- a) Leinakase närbunud lehestik
Langeb minu kalmulla.
Kui ilus saab seal puhata,
Seal all ei valuta midagi, ei valuta midagi.
- b) Kurvastagu hobune, temal on suur pea!
Tüdruku eest kurvastada millalgi ei maksa!
Kui nõop kukub riidest,
sadased saab asemele!

(Üldine.)

III. Naljasisuline armastuslaul:

Mina elus olin kord ainult teie majas,
Maja oli tookordki täis prahti!
Prahi võttis mu kannus kinni —
Tuvikene, ma pettusin sinus! —

(Seeklerite maalt.)

IV. Labasem rahvalaul:

Talvel pole mugav künka,
Sest raske on atra kanda.
Küllap parem on voodi jääda,
Naisega seal mängida.

(Transilvaaniast.)

- b) Mu jumal, mu jumal, minu armas jumal,
Mispärast see tekkis, mispärast see tekkis,
Et minu ilus põll, minu ilus siidne põll,
Täitsa katki läinud, täitsa katki läinud.

(Seeklerite maalt.)

V. Betyári laul:

Mustal põllul kasvab kõige parem nisu!
Metsas tihedas elab kõige meelsamini betyár.
Tihe mets on betyáride kodus,
Külakõrtsi perenaine hoolitseb ta eest.

VI. Karjase laul:

- a) Ei ole taevast ega ole põrgut,
Pastorid ka armastavad ilusaid naisi.
Mispärast siis pusta vaene karjapoiss
ei ripsutaks tiiba!

(Hortobágy'st.)

- b) Varastati Hortobágy'st hooste karjast hobune,
Võrgutati mu tuvikene, ei tea kelle poolt.
Hobusest pole kahju,
Ainult tüdrukust meeletuska.

(Hortobágy'st.)

VII. Veinilaul:

See vein pole kallis,
Maksab kuus senti.
Tule, armas, too mul' liiter,
Tahaks veidi veel laulda,
Siis läki edasi!

VIII. Sõduri laul:

- a) Kasarmu katus lüüakse sindlitega,
Viiakse ära küla tublimaid mehi,
Jääb koju kaks-kolm kehva venda,
Tüdrukute taevast lähed päris pilve!

Jumalagajätmine:

- b) Hei, ema, minu armas ema,
Pane kokku mu pühapäeva-riided,
Pane kokku, pane seina rippu,
Aastat kolm ei võta neid õlule.

Teenimise ajast, kui pidi vasikanahast seljakotti kandma:

- c) Jumal, karista lihunikku!
Mispärast ta vasikal jalad ära löikas!
Vaene vasikas ei saa jalul seista,
Vilets jalaväelane peab teda kandma!

IX. Muud naljasisulised laulud:

a) Peaisik pastor:

Pastor kord läks õunavargile,
Aga koti unustas kaasa võtmast.
Võttis siis oma aluspüksid,
Täitis nende sääri õuntega.

(Põhja-Tisza ümbrus.)

b) Peaisik juut:

Juudil pole Kristust,
Temal pole õigust taeva pääsuks,
Tal on ülihalvad tuhvliid,
Nendes kaaberdab ta põrgu.
Ai-vai! joome peale, joome peale!
Meidki ootab kord kalmistu!

c) Peaisik mustlane:

Mustlane olen, laiskus minu nimi,
Kui tööd teen, valutab mu pea.
Mustlane, mustlane, mispärast oled mustlane?
Ära jookse ilusate tüdrukute järele.

Stiililiselt iseloomustab ungari laule pildirikkus ja sümboliseerimine. Pildirikkus arvatakse pärit olevat Idast. Pildid ja sümbolid on rahva elust. 'Tüdruku' asemel 'tuvikene', 'tuvi', 'roos', 'aare', 'kuld', 'helses', lillenimed jne., 'betyári' asemel 'vaene poiss'. Pildid kujutavad rikkalikult rahva elu. Kõige iseloomustavam aga on laulude sissejuhatav pilt, — mis tähendab seda, et laul algab mingi ilusa pildi või sümboliga, mis ise-

loomustab laulu sisu, kuid et laulu järgnevail ridadel pole sellega mingisugust loogilist sidet, rohkem aga psühholoogilist.

Toome näite.

Sissejuhatav pilt:

Sügisel küpseb armas, armas must viinamarjakobar.

Edasi:

Ära vihasta mu peale, minu ustav tüdruk.
Andesta mulle, kui olen petnud,
Sinule midagi halba teinud.

Mõnel juhul on sissejuhatav pilt kaherealine:

Pilliroo tüvel haub hani,
Heal põllul kasvab nisu.

Edasi:

Aga ei tunne maad,
Kus ilus tüdruk kasvab.

Iseloomustav on veel mõtte kordamine, s. o. mõtte parallelism, nagu primitiivseis rahvaloominguis üldiselt.

Näiteks:

Istenöm, istenöm, szerelmes istenöm,
Mi ennek az oka, mi ennek az oka:
Szép sejöm karincám végig elhasada,
Szép sejöm karincám végig elhasada.

Tõlkes:

Mu jumal, mu jumal, minu armas jumal!
Mispärast see tekkis, mispärast see tekkis,
Et minu ilus põll, mu ilus siidne põll
Täitsa katki läinud, täitsa katki läinud.

Edasi vaatame, missugune on ungari rahvalaulude rütm. See põhineb samasel rõhuiuksusel ja ajaüksusel. Mis see tähendab? Iga laulurida moodustab iseseisva lause, iga reaga lõpeb lause. Laulureas kõneperioodid moodustavad laulurea takti. Seega igas taktis on üks kõneperiood, see tähendab, et muusika- ja kõnefraseoloogia langevad kokku. Näiteks:

Ez a világ / amilyen nagy,
Te galambom / oly kicsiny vagy.

Tõlkes:

See maailm / kui suur on,
Sina, tuvike, / nii väikene oled.

(Ez a világ... amilyen nagy... jne. on selles lauses kõneperioodid ja samal ajal laulurea ja muusikareala taktiüksused.)

See iseloom on niinimetatud sisemine rütm, mis on ungari lauludel kõige iseloomustavam antitees lääne keelte vastu. Et ungari keeles on pearõhk sõnade ja seega kõneperioodigi esimesel silbil, siis teeb see keele iseloom laulurea rõhuliseks, aga samal ajal ka temporaalseks, sest kuña takt koosneb kahest või

kolmest-neljast silbist, kõik taktid samas laulureas kestavad sama pikalt. Näiteks:

Ez az én / szeretöm, // ez a pici / barna!
3   3   4   2

(See on minu tüdruk, // see väike pruunikene!)

See iseloom annab ungari rahvalaulule selle rütmi, mis iseloomustab ungari rahva tantsugi, ja siin sidestuvad üksteisega ungari rahva laul, muusika ja tants. Juba eespool mainisin, et pearõhk on ungari keeles esimesel silbil ja et taktid algavad ikka uue sõnaga. Sellest järgneb, et ungari lauluread on ikka langeva rõhuga, seega trohheilised. Selle järgi, mitmest taktist ja mitmest silbist koosneb laulurida, saame regivärssse järgnevalt rühmitada: neid on viiesilbilistest kuni kuueteistkümmesilbilisteni ning kahe-, kolme- ja neljataktilisi. Toodud näide on kahest kuuesilbilisest reast koosnev sekundaarne vorm, seega kaheteistkümmesilbiline nelja taktiga, reapilt on 3—3 (4—2). Lauluridadest viie-, kuue-, seitsme-, kaheksa-, üheksa-, kümne- ja üheteistkümmesilbilised on primaarsed ja teised sekundaarsed, s. o. kahest primaarsest laulureast kokku sulanud. Kõige iseloomulisem on kaheksasilbiline regivärss, mida nimetame muistseks ungari kaheksaliseks. Selle kõrval esineb ungari rahvalauludes kõige sagedamini üheteistkümmesilbiline laulurida. Sekundaarseist on kõige enam esinevad aleksandriinid, s. o. kaheteistkümmesilbilised. Need koosnevad kahest kuuesilbilisest primaarsest laulureast. Regivärssides on iseloomuline veel lõppriim, mis võib olla puhas silbiriim või assonantsriim.

Näiteks:

Silbiriim:

Fölmentem a szilvafára,
Elrepedt a gatyám szára.
(Läksin ploomipuu otsa,
Läksid aluspükste sääred katki.)

Assonantsriimis ainult vokaalid langevad kokku:

Sürü erdö a betyár lakása,
Szép csárdásné gondot visel rája.
(Tihe mets on betyáride koduks,
Kõrtsiperenaine hoolitseb ta eest!)

Koos riimiga esineb ka alliteratsioon:

Szeretnék szántani
Hat ökröt hajtani

Riimide asend annab rohkeid variatsioone. Vana kuju on paarisriim aabb, tagasipöörduv riim on aaba, on veel ristriim abab ja ümberhaarav riim abba ja edasi aabb. Kõiki neid riimikujusid esineb rahvalauludes.

Mõningaid näiteid rütmi ja riimi käsitamiseks:

K a h e k s a s i l b i l i n e, mis on kõige iseloomulisem:

Káka tövén / költ a ruca	4—4
Jó földben / terem a buza	4—4
De a hol a / szép lány terem,	4—4
Azt a helyet / nem ismerem	4—4
Scholsem.	

Riim: aabbc.

K u e e s i l b i l i n e:

Szeretnék / szántani	3—3
Hat ökröt / hajtani	3—3
Ha a rózsám / jönne	4—2
Az ekét / tartani	3—3

Riim: aaba (tagasipöördüv).

V i i e s i l b i l i n e:

Az én uram / vén,	
Nem szeretem / én.	4—1

Riim: aa (paarisriim).

(Minu mees on vana,
Juba ei armasta ma teda.)

S e i t s m e s i l b i l i n e:

Ugy ég a tűz / ha lobog	
Ugy élek én / ha lopok.	
Loptam csikót / lopok is	
Ha felakasztanak is.	4—3 aabb

(Betyári laul:

Pőleb tuli, kui kargleb,
Elan mina, kui varastan.
Varastasin hobuseid ja varastan,
Kui selle eest elugi maksan.)

Ü h e t e i s t k ü m n e - s i l b i l i n e:

Azt hittem, hogy / nem kellek katonának	4—3—4
Gondját viselem az édesanyámnak.	

K a h e t e i s t k ü m n e - s i l b i l i n e (sekundaarne):

Sir a kis / galambom // sirok én / magam is
Sirunk / mind a ketten // igen / keservesen.
Anyám / édesanyám // mért üldözesz engem?
Mért nem / hagytad ezt a // kisleányt elvennem?

Rütm: 3—3 — 3—3

2—4 — 2—4

2—4 — 2—4

2—4 — 3—3

Riim: abcc, teises reas on huvitav rea sisemine riim.

(Nutab minu tuvi, nutan ise ka,
Väga kurvalt nutame mõlemad.
Ema, armas ema, mispäraast kiusad mind taga?
Ja ei luba mind tüdrukut kosida?)

Kui muusikainstrumendid olid veel primitiivsed, oli laulude sisuga ja muusikaga seotud tants.

Peajoontes on siis ungari rahvalaulu uurimustest niipalju esitada. Teine kord võiks peatuda spetsiaalsete uurimisprobleemide vaatlemisel nii rahvalaulu kui rahvaluule alalt üldse.

Jenő Fazekas.

KUIDAS SUHTUVAD TÖÖSSE TEGELASED EESTI ROMAANES AASTAIST 1930—1935.

4.

2

Kui tahame iseloomustada kellegi suhtumist töösse, siis ei pääse mööda küsimusest, mis sihiga ta töötab. Nagu meie elavate tuttavate, nii ka romaanitegelaste puhul aga on seda enamasti raske määratella. Tihti ei oska inimesed iseenda suhteski vastata sellisele küsimusele, mis ime siis, kui tegelasi võrdlemisi intiimseltki iseloomustav romaan seda ei tee. Raske on märgata ja õieti kaaluda kõiki eesmärke nii elavate inimeste kui kirjanikuslikkude kujude juures. Sageli autor ei püüagi rahuldada meie uudishimu, ja meil pole alati alust seda nõudagi romaani kui kunstilise terviku seisukohalt.

Hoolimata ülesande raskusest katsugem tabada mõningaid jooni romaanitegelaste tööpüüdlustest. Siin peaks kõigepealt sedastama silmapaistvat fakti, et üsna suurt osa töö sihina etendab püüd saavutada mingisugust elatusmiinimumi, viletsat, eluhoiuks vältimatult tarvilikku toiduportsjonit, samuti kui hädalisemat rõivastust ja ulualust. Paljudest raamatuist tundub, et neid sihte saavutada polegi kerge — vaadeldava ajavahemiku majandusliku kriisi aastad on jätnud oma jäljed ka ilukirjandusse. Vaev, alandumised ja mure päevast päeva, et saada igapäevast leibagi. Füüsilise töö tegijate kohta on see väga ilmne R o h u romaanis „Vastsed rajad“ ja „Võitluse teel“, Mälgu „Ühes neistsinatseist“ (1933), Jakobsoni „Üheksandas laines“ (1933) või M. Metsanurga jutustuses „Taaniel heitleb“, M. Saareotsa jutustuses „Raudpuuris“. Aga mitteinimväärset töötasu kohtame mujalgi. Kippeli „Ahnitsejais“ näit. teenib töolistüdruk Kata ehitustöödega 8 senti tunnis ja Kibuvitsa „Paradiisi pärisperenaises“ (1934) üks peategelasist, Marta, on korjanud kummeliõisi umbes 8-sendise töötasuga kolme töötunni eest.

Raskena näidatakse igapäevase leiva saamist vahel intelligentseilgi tööaladel.

On ju päris loomulik, et liiga väikese või kindluseta töötasu juures ei teki suurt õnnestavat armastust tööprotsessi ja töö tulemuste vastu. Esirinda kerkib töötajale palga probleem, „teenistuse“ küsimus, mille alla mattub puhas loomisrõõm ja oma tegevuse mõtte mõistmine ning jaatamine ühiskondliku ülesannete koordineerimise seisukohalt. Seda näivad arvestanud ka

meie autorid. Sellega ongi vahest seletatav, mispärast Kärner, Kivikas ja Roht (viimane „Vastsetes radades“) oma kirjanikest-romaanitegelaste puhul nii vähe kõnelevad sellest, mida nad loovad, ja jätavad lähemalt valgustamata lugejale nende toodangu muud ühiskondlikud eesmärgid peale isikliku raha ja kuulsuse teenimise.

Küllalt tihti me kohtame siiski ka selliseid tegelasi, kellele igapäevane leib peaks tunduma enam-vähem kindlustatud ja kelle puhul kirjeldatakse siiski enam „teenimise“- kui tööhuvisid. Kuid siingi näib tung omandada raha ja sellega seotud elumugavusi toitu saavat omast elust või ümbrusest kogetud viletsusest ja üldisest kindlusetustundest.

Salasidemeid vaesuse eest pagemise ja suure teenimishimu vahel on kõige reljeefsemalt lugejate teadvusse tõstnud küll Tammsaare oma romaanis „Ma armastasin saks-last“ (1935). Siin leiab autor, et puuduse ja näljaga võitlevad kehviktalunikud panevad oma lapsed kooli selleks, et neid ette valmistada liigkasuvõtmisele. Viimasest loodavad koolitajadki saada oma osa. Aimatav on side vaesusehirmu ja teenimisapluse vahel mitmel pool mujalgi. Heitliku majandusliku konjunkturi najal tõusnud ärimehed naudivad hetkikski suure teenistuse ja pillamise joobumust. Pinevat puudust kannatanud Marta Kibuvitsa „Paradiisi pärisperenaises“ jääb ka lähedamais oludes väga rahateenimisinnukaks, ja „Ahnitsejate“ Vaali kogumisheroismile on õigeks taustaks virelev agul Katsarnaste inimestega, kes ei saa töötunni eest tasu kaheksat sentigi.

Alati pole see, mida tööga, mõnikord üsna virga ja kestva tööga, tahetakse teenida, koguni mitte raha, ei midagi muud enda majanduslikuks kindlustamiseks ega ka aineliste vahendite abil saavutatav hetkeline joovastus. Vaid töö on vahendiks, millega pälvida armastust kaasinimestelt või koguni Jumalalt, nagu tahaks Paul Laid Hindi „Pidalitõves“. Meie autorid ei anna küll lugusid, kus põhjalikult laisklejast armastuse mõjul saaks tööinimene, kuid töötahte intensiivsemaks muutmist armastuse ärateenimiseks või paralleelselt armastuse ärkamisega kohtame mõnelgi pool. (Meenutagem noorsugu Vargamäe väljadel „Tõde ja õigus“ V-ndas, Veerat Rohu „Esimeses armastuses“, Silviat Mälgu „Ühes neistsinatseist“ või Tiitu Raua „Kirves ja kuus“.) Äsjamainitud sidemeid armastuse ja töö vahel andes on autoreil olnud enamasti õnnelik, usutavat ja eluküllast sisu kirjutav sulg. Niisama hästi võib aga töötada sellekski, et lõhkuda inimestevahelisi

sidemeid. Jaan Tamaru tõusutahet õhutab püüd eemalduda patriarhaalse isa võimu alt. Püüd end vabaks töötada teatud keskkonna mõjust ja sidemeist etendab märgatavat osa Kivika „Veksliõltsijas“, Kärneri „Moodsas orjuses“ ja Rohu „Võitluse teel“. Kahjuks Saksa romaanis on vabakstötamise motiivi riivatud väga pinnaliselt, ja teisteski mainitud teoseis ei muutu selle kujundamine haaravaks, osalt vist seetõttu mitte, et kirjanikud ühesuguse erapoolikusega ei suhtu kõigisse tegelassisse, vaid kord on liiga heatahtlikud, teinekord liiga süüdistavad, või vähemalt jätavad sellise mulje, ühekülgselt süvenedes ainult ühe poole ellu.

Palju eredamini kui kaasinimeste lugupidamise ja armastuse pälvimine töö läbi jääb käsitledavast toodangust meelde tegelaste püüd töö kaudu saavutada otseselt või kaudselt kaasinimestest üle oleku elamusi. Päris palju leiame selliseid romaani-tegelasi, kellele ei piisa rõõmust luua midagi ühiskonnale või endale kasulikku, vaid kes ihkavad veendumust, et nad paremini töötavad või enam teenivad kui teised. Üleoletsemises suure teenistuse kaudu hiilgavad eriti ärihaitüübid. Koomiliste liialdusteni lähevad nad vahel oma jõukuse demonstreerimises. Köögertal näit. „Tõde ja õigus“ IV-ndas peab maksku mis maksab oma külalistele selgeks tegema, et kroonlühter ta laes on kaalult eesti rekord. Ja mõnikord tahab ta restoranis juubelit pidada lihtsalt selleks, et kõigile lokaalisolijaile piduperemeest mängida.

Leiame teisigi Köögertali sarnaseid, kuigi vähem rikkaid ja vähem lopsakalt kujutatud tüüpe. Max Arraste Metsanurga Arrastete-romaanis, kodumaa majanduselu diktaatoriks püüdleja, laseb ühtelugu pahurat üleoletsemist imbuda oma inimestekohtlemisse. Koolmann Mõtslase „Mängus“ näib soovivat hiilata ja praalida iga hinna eest jne.

Vähema sissetulekuga tegelased suurustlevad rohkem oma tööga kui teenistusega. Aga ka viimast juhtub. M. Saareotsa „Raudpuuris“ näit. uhkeldavad väikesepalgalised kaupluse- ja ametniktüdrukud oma ostudega kannatavate töötute ees. Ja kui ohtralt ja kergesti ei kasustata võimalusi üleoletseda töö endaga. Uuem asjalikum üliõpilaspõlv kiitleb väga pikalt ja laialt oma eksamitega Jakobsoni „Vanaskardiiväes“. Väga innukalt tõttab oma isale võhiklust kunstiküsimusis näkku ütleva Taadremaa Vidrik, ja isa jälle ei peh-menda just julgustamisega poja abitustundeid talutöö suhtes. Külarahvaski tuleb kahjurõõmutsema, kui näeb Vidrikut halvasti töötavat. Kirjanikkude keskel näib Kivika ja Kär-

n e r i romaanide järgi otsustades valitsevat alaline hoogus üks-teise töö mahategemine. Ja nagu see juba on traditsiooniks saanud, ei väsi oma tarkuses ja tubliduses kindlad ämmad halvustamast miniate tööd ja neist ikka „paremini“ tegemast. Tuletagem meelde neid ainuoskajaid „Kehas ja vaimus“, „Rahusõidus“ või „Mõrases hinges“. Tiina Raunik näit. on omamoodi töökangelane iga hinna eest. Ta tahab, et kõik tööd oleksid võimalikult rasked; sellest vaen uute tööriistade vastu, mis ulatub koguni tuletangide ja prügikühvli ülearuseks põlgamiseni. Mõelgem sellele kahjurõõmule, millega „Mõrases hinges“ ämm ja teised taluinimesed jälgivad värske minia vääratusi esimestes perenaisesammudes. Meenutagem „Esimeses armastuses“ seda ropu sõimuni minevat halvakspanu (lk. 317), millega suhtutakse saksiku päritoluga Veera päris vapraisse katseisse talutööga kohaneda. Ka autoreil on üldse silma küllalt püsiva jaoks inimisikus, aga liiga vähe muutuva või muutmisvõimaliku suhtes. Nad on täis külma umbusku ja pedagoogilist pessimismi. Sellest vist üldine julgusetus kirjeldada pöördumislugusid. Roht ei märkagi vahest ise, kuis ta „E s i m e s e s a r m a s t u s e s“ oma tardunud tüpiseerivas inimkäsitluses läheneb neile taluinimestele, kellest ta kibestunult kõneleb „V õ i t l u s e t e e l“, taluinimestele, kes suhtuvad aprioorse halvakspanuga igasse linlase välimusega tööotsijasse. Neist ja sarnaseist juhtudest paistab, nagu ei oskaks meie inimesed üldse õpetada võhikut teda heidutamata või naeruvääristamata või tunda rõõmu oma tööst teise oma põlastamata. On ju ka erandeid, näit. Tiina kodunemine Vargamäe askeldusis, kuid üldmulje eestlasest kui kaastöölisest kipub jääma halb.

Koostöö-innukate inimeste vähesusele seltsib tõhusa organisaatorikuju puudumine vaadeldavas kirjanduses. Indrek „T õ d e j a õ i g u s“ V-ndas paneb küll liikuma jõesüvendamise mõtte, kuid jääb varsti eemale selle tegelikust teostamisest. Põllumeeste ühisürituste tegelased R a a g i „M ä s s u v a i m u s“ või M õ t s l a s e „M õ r a s e s h i n g e s“ on võrdlemisi eemalt nähtud nende organiseerimistöös. Tegelaste seas pole inimesi, kes püüaksid innukalt või oskaksid koordineerida vähema arvu inimeste töid ja ettevõtteid, rääkimata siis töö õiglasest ja otstarbekast kavastamisest riiklikus ulatuses. Selle vastu ei tunne huvi meie romaanis isegi poliitikud. Võimalikud olevad erakondlased esindavad seal kitsaste klikede saamahuviseid, kuid opositsioonis olijailgi ei näe me kusagil selgunud uue korrastuse kavu. Need ei puudu ainult sel kodanluse osal, kes „E e v i A l t m a a b i e l u s“ tahaksid riigitüürile saata

uusi mehi seniste asemel, nendega ei tutvu me ka kommunistlikkude tegelaste puhul Raagi ja Kärreri romaanis. Näeme küll mitmesugust afektiivset „mässu vaimu“ seniolnu suhtes, kuid ei saa toekaid kujutlusi sellest, kuidas edaspidi peaks paremini olema. Meil ei ole utopiste, kes kergemini või raskemini teostatavate ideaalidega viljaksid ühiskonda. Ja koguni kaasaja tõelikkuses toimuvad suuremad ühiskondlikud ettevõtted, nagu meie suurejooneline soode kuivatamine ja asundustegevus seal, lemuse pjedestaalilt lisandab tegelaste puhul külluses salajast, mise asemel pisut taga tõsielust.

Avalikule ligimesele alandamisele oma töösuse või töötlemeuse pjedestaalilt lisandub tegelaste puhul külluses salajast, mille tabamine nõuab tihti palju psühholoogi leidlikkust ja tööd. Kui maskeeritult võib peituda õilsaiski taotlusis püüd teisi alandada, seda katsub lugejaile näidata „Pidalitõve“ autor. Pastor Laid jõuab siin veendumusele, et ta armastusteod kogudusliikmete vastu on olnud vaid üleoletmine, et ta on kinkinud aina selleks, et teised tunneksid oma vaesust võrreldes temaga, sest ta ise ei tahtnud ju midagi neilt, tahtis ainult neile anda ülevalt alla. Valega on ta neid julgustanud, otsekui poleks nad veel täisealised tõe kandmiseks. Võib-olla on Laiu enesekriitika mõnel määral liiga karm, kuid tõtt peitub selles kindlasti. Ja kui me Semperi „Armukadedus“ näeme Herma Uustalit tundide kaupa harjutavat Beethovenit, Chopini või mõnd muud helimeistrit selleks, et ühele või teisele tema tuttavaist ei juhtuks midagi halba, siis tekib küll kahtlus, kas sellise sundtoimingu ajeks on ainult armastus ja kohusetunne, aga mitte ka alatu soov olla valitseja teiste saatuse üle.

Siin juba puudutatud tööpõhjuste kõrvale ei astu meie autorite esituses kuigi ülekaalukalt rõõm tööprotsessist endast või selle tulemustest kui otseseist väärtusist tegijale või ühiskonnale, väljaspool palgaküsimust. Suurelt osalt seletub see muidugi nende aastate olustikuga, mida püüab peegeldada realistlik kirjandus. Need aastad, suurelt osalt veel kriisiaastad, olid majanduselus täis pimedat juhuslikkust, umbusaldust ja individualistlikku õnnemängu; vähe oli siin teadlikku, sundimatut ja avarat koostööd. On kaunis arusaadav, et mõtleval inimesel on raske tunda suuri tööõõme talitlustes, mille lõppsihti ta selgesti ei tea, südames ei poolda või mille määramisel ta mingit osa ei etenda. Seepärast leiame rõõme tööst endast esijoones seal, kus inimene on oma loomingu isand või vähemalt kaasiasand.

Ilma meelest „K e h a s j a v a i m u s“ on eriti tore, et asunikukohal, kuhu ta läheb, pole veel midagi, et kõik tuleb alles luua: valida maja koht, teha plaan, ehitada, mööblid soetada, aed asutada, maid parandada jne. Ja ta teebki seda rõõmuga, otsekui armunult oma loomingusse. Lindat „K i r v e s j a k u u s“ kihutab seesama igatsus kauni talu järele. Sel ajal kui ta oli „lapsesest inimeseks sirgumas“, istutas isa kodutalu aeda sada õunapuud ja tüdruk hakkas neid armastama nagu inimesi. Aiatööraamatute uurimine asendas talle poistega käimise ja juturaamatute lugemise. Hiljem, pärast väga valusat isatalu kaotamist, ärkab tas uus ind kasvatada ja harida Taadermaal. Ilma ja Linda töö puhul jääb ilmselt tagaplaanile tõukejõuna püüed teenida raha või pälvida ümbruskonna lugupidamist; nende tegevus on esijoones mingisugune armastustöö talu enda vastu, tema põldudes ja aedades peituvate viljakusvõimaluste teostumisele aitamine. Niisamasugust metsiku maa viljelemist taotleb vägev uudismaade harija Toomas Andrukson J a k o b s o n i „T ö ö a l g u s e s“. Kuid tema suhtumine põllutöösse on tunduvalt robustsem. Ta tunneb enam vallutamisrõõmu, loodusega jõukatsumise rõõmu ja neile talumeestele näitamise rõõmu, kes teda on alahinnanud, kui mingit kaastundeliigatust võrsuva heina või õitsvate õunapuude vastu. Taadermaa Tiidu juures astub vähem teravalt rõõmu kõrvale tööst endast oma töö ja oma talu rõhutamine ümbruskonnale mõeldes. Vana Vargamäe Andrese kustavas hooles oma koha vastu tundub samuti kui Linda ja Ilma puhul palju armastust talu enda vastu, väimehest peremees Sass aga suhtub palju egotsentrilisemalt talusse, näeb selles peamiselt kohta, kus võib teenida raha või näidata end tubli töömehena vigasest jalast hoolimata. Linnast maale pagenud Indreku juures, tema kraavikaevamises ja jõeõgvendamise püüdeis leiame jälle küllalt kiindumust töö enda ja talu vastu. Töö oleks talle nagu uueks armastuseks, milles püütakse unustada eelmise pettumusi. Tööst unustuse otsimine on üsna ilmne ka Ilma juures „K e h a s j a v a i m u s“ ja Linda puhul „K i r v e s j a k u u s“.

Lihtsast randlase tööst otsib unustust salapärase saatusega rahutu advokaat Peeter Kiipus B. A l v e r i „I n v a l i i d i d e s“ (1930). Üheks tähtsamaks teguriks, mis Turja Hannest Mälgu õnnestunumas randlasteromaanis kisub tagasi õitsva mere äärde, on omaseks ja armsaks saanud töö. Siin avaldub selgemini kui mujal vahe armastusega ja sunniviisil tehtud töö vahel, kuigi Hannese tagasitulekut randa põhjustavad peale omaseks saanud töö ka muud motiivid, nagu armastusvahekor-

rad ja perekondlikud suhted. Siin ei praali tegelased oma tegudega, vanad meremehed kiidavad pigemini laeva kui ennast, ja kui siin armastatakse oma tööd, siis pole karta vingumist, et „kalu vähe ja riigiseadused kurjad ja rahvas paha“ (lk. 18). Palju kaalu annab Hannese kojuigatsusele ms. „oma toa, oma loa“ motiiv, mis suurt osa etendab ka peategelase juures Raagi „Kaduvateel“ (1930) või Hakkajate-paari oma maja ehitamise loos P. Krusteni „Õilsas vales“.

On küllalt tähelepanuväärne, et meie autoreil õnnestub kõige paremini anda tegelastele sügavat töörahuldust just väga ürgseis elukutseis — põllutöös ja kalastuses ja et nad meelstasti valivad selleks just neid. Vaevalt on siin põhjuseks niivõrd mingisugused rahvamajanduslikud vaated ja nende propageerimine kui teatud skepsis koos tsivilisatsiooniga tekkinud tööalade kohta. Töö, mis muretseb inimestele toidust, olgu põllust või merest, on hinnatav seni, kui on üldse hinnatav inimelu, kuid paljude hilisemate elukutsete väärtus pole kaugegtki nii ilmne ja nii sügavalt fundeeritud. Tundub ju bioloogiline elu meile igasuguse muu „elu“ vältimatu eeldusena ja oleme me ju viimaste aegade ni olnud just ürgvanade elukutsetega tegelev rahvas. Muudki momendid võivad siin mõõduandvad olla, nagu asjaolu, et väiketalunik tunneb end võrdlemisi selgesti „oma peremehena“, et kokkupuute- ja seega ka hõõrdumispunkte teiste inimestega on vähe ning seega vähe ka sellist, mis teravalt meelde tuletaks, kuidas tihti töömaailmaski inimesed võitlevad üksteisega, selle asemel et koordineeritult pöörduda looduse vastu temalt varade hankimiseks. Ja lõpuks on küllalt tähtis seegi, et meie autorid on kasvanud enamasti maal, et nad hästi tunnevad talutööd ja et see kuulub nende igatsustundeid äratavasse noorusmälestusisse.

Kuid ka teistele elukutsetele on autorid püüdnud leida õiget kohta ühiskonnas. Nagu põllumees talutööd, nii võib ärimees ärigi armastada muudel põhjustel kui sissetulekute pärast. Ta võib rõõmu tunda kiirest ja usaldatavast kaupade vahendamisest, mitteruineerivaist hindadest — kõigest sellest, mida tavatsetakse „soliidsuse“ sõna all kokku võtta ärielus. Sellist soliidset ärimeest kujutab M. Metsanurk Joosep Arrastes. Olgugi et Joosepilegi töö on teatud määral vahendiks, mille abil end kõrgemale tõsta paljudest teistest, vahendiks kaunis selgejoonelistele üleoleku-elamustele, ometi leiame temas ka palju ehtsat armastust kaubamaja vastu, püüdu muuta seda võimalikult püsivaks ja ühiskonnale kasulikumalt funktsioneerivaks. Vaimsel alal töötajaist esineb rõõm töötulemusest endast töö põhjusena

võrdlemisi meeldejäävvalt näitlejatari Eeva Orsti juures *Kiibusitsa „Paradiisi pärisperenaises“*, maalikunstniku juures *Raua „Kirves ja kuus“*, kuigi esimesele neist palju kaalub ka menu.

Jätkugu neist näiteist. Põhjalikul sõelumisel lisaksime tööst endast rõõmu tundjate hulka veel mõne pea- ja kõrvaltegelase. Kuid me siiski ei kohta nende puhul nii sügavalt tuntud ja veenvalt edasi antud õnne, nagu seda leidsime tegelaste puhul igivanades kutseis, ja alatihti peaksime töökirjelduse vähese intiimsuse pärast kahtlema, mil määral võiksime seda ühele või teisele tegelasele omistada.

Kui lõpuks üldmuljete põhjal kokku võtta seda töö rõõmu hulka, mis käsitledava kirjanduse lehekülgedelt töö põhjusena vastu särab, siis vahest igatseksime, et see oleks suurem. Kuid me ei tohi jällegi unustada, kuidas vaatlusalusesse ajavahemikku ulatusid küllalt teravad majandusliku kriisi aastad, mil ummikusse jooksvate ja koordineerimata püüdluste kaoses muutus naeruks palju tõsist töötahet ja hämaraks palju töömõtet.

Leo Anvelt.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Kaks raamatut tütarlastele.

Helmi Mäelo: Salme astub ellu. Jutustus noorsoole. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 232 lk. Hind 2 kr. 50 s. E. Kollom'i kaas ja originaal-puugravüürid.

Hans Aanrud: Pikkseelik. Tõlkinud Juhan Org. Kirjastus „Valik“, Tartu, 1936. 156 lk. Hind 2 kr.

Esikaane pöördelt loeme, et „Salme astub ellu“ on H. Mäelo tütarlaste-romaan. „Teras“ esimene osa, ja tagakaane pöördelt leiame märkuse, et nendele kahele teosele järgneb veel kolmas raamat „Valmiv vili“. Järelikult on tegemist triloogiaga, vaatlemise alla tuleva teose puhul selle triloogia esimese andega.

Ma pole lugenud „Terast“, pole lugenud mäletavasti üldse ühtki H. Mäelo teost. Seepärast ei mõjustanud minu suhtumist jutustusse „Salme astub ellu“ mingid eelarvamused, kõrvalmõjud ega võrdlussaged med autori varem ilmunud loominguga põhjal.

Olgu kohe tähendatud, et „Salme astub ellu“ noorsooraamatuna jättis minusse lugedes võrdlemisi hea mulje. Silmapaistvaid defekte ei saa märkida mingil alal. Jutustuse stiil on lihtne ja ladus, sündmustik loomulik ja tõetruu, samuti ei saa psühholoogilise usutavuse kohta kahtlevat esile tõsta.

Miks see nii on, sellele arvan leidvat ka tõelised põhjused.

Nimelt on teos ilmselt autobiograafiline. Metsa talus, mis on jutustuse tegevuskohaks, tunneme ära autori sünni- ja kasvutalu — Uderna Morgenroti (rahvakeeles „Morjentsi“) — oma pikkade hoonetega ja läheduses asetseva metsaga, samuti selle talu ümbruse oma kaugeleulatuvate tasaste põldudega, metsa tagant kulgeva raudteega ja Morjentsilt

seitsme km taga oleva Elva raudteejaamaga, talu ligidal asetseva Uderna vallamaja, koolimaja, magasiada ja vallakäskjala elamuga, lausikmaalt tõusva Kalmemäega (jutustuses Kalmikumägi) ja selle taga kuski kaugel-kaugel kujuteldava Võrtsjärvega, kuulsa suure sügise Kirepi (jutustuses Kirmpää) laadaga, kuhu pääseb Tartu—Riia postmaanteed mööda (Salme laadatee), ja lõppeks koguni rästikute rohkusega Uderna heinamaid ja metsades. Ka Salme kodurahva ning naaberlinna koostus ja muudki töigad ei tohiks rääkida vastu teose autobiograafilisusele.

On lõpmatuid näiteid, et teosed, mis põhinevad autori isiklikkudel elamustel, õnnestuvad ikka enam või vähem hästi. Ja seda võime kinnitada käesoleva teose puhul. Pealegi ei ole autor teost kirjutades oma ülesannet komplitseerinud, vaid võtnud seda päris lihtsalt, kujutades väikese tütarlapse arenemiskäiku ta viiendast eluaastast kuni maa-alkukooli minekuni. Kogu jutustus pole muud kui episoodide rida Salme lapsepõlvest. Võitlusi vastastegelastega teoses ei ole, samuti pole sügavat probleemi ega tendentslikke ideid. Väärtuslikem ala selles teoses on lapsepsühholoogia ja ainuüksi sellepärast juba maksab teost lugeda ja soovitada lugemiseks. Kuid miljöoline külg ei ole huvitusetu. See on koduselt mõjuv ja nii omamaine, et otse sugereerib kaasa elama väikese peategelase algavale elukäigule lihtsas taluelu keskkonnas. Tundub, et teoses pole midagi võltsi ega kunstlikku, vaid et kõik on tõetruu. Faktidest võiks vahest kahtlust äratada kanapoegade kokkusidumine, aga päris võimatu ei tarvitse olla seegi. Vääratusena näib ka see, et sigu lastakse rukkilõikuse ajal käia k e s a v ä l j a l, kuna kesa on juba ammu enne rukkilõikust üles küntud.

Raamatu tehniline külg on hea. Sisukohaselt õnnestunud oma lihtsuse ja selgusega on ühtlasi E. Kollomi gravüürid. Teos on keeleliselt hoolikalt redigeeritud, samuti puuduvad pisimadki trükkivead. Vastuvõtmatu on siiski sõna „omale“ tarvitamine „endale“ asemel (lood omale (pro endale) uue pesa; kas tahad omale; võta omale jne.). Paar korda on tarvitatud „vaid“ tähenduses „ainult“ lausealguses, mis on lubamatu (näit.: kõik kummarduvad, vaid (pro ainult) peremees ja perenaine jäävad nurmepeenrale vaatama).

Et meil just tütarlaste jaoks on noorsooraamatuid vähe, siis on H. Mäelo „Salme astub ellu“ seda liiki kirjanduses teretulnud nähtus.

*

Kirjastus „Valik“ on avaldanud varemgi paar väikest valimikku H. Aanrudi noorsoojuttudest. Seekord on ta müügile saatnud eri raamatuna Aanrudi pikema jutu, pealkirjaga „Pikkseelik“.

Nagu mitmed Aanrudi jutud, nii viib meid seegi jutt Norra mägi-maastikku, esmajoones ühte Norra popsitarre, siis Norra suurtallu ja Norra mägikarjamaile.

Orbunud Pikkseeliku-Liisi, Vahivälja „lossi“ popsniku tütrekese võtab oma hooldamisele jõuka Hoeli talu selle perenaine. Selle talu patriarhaalses miljöös, mõõduka ja heasoovliku perenaise — Kjersti Hoeli — silma all õiendab Liisi algul koduseid pisitalitusi, kuni jõuab kooli- ja karjaseikka. Siis saadetakse ta suviti mägikarjamaile loomi hoidma, kus ta oma agaruse ja kohusetruudusega ei jää põrmugi alla poistele, kes tavaliselt on karjasteks metsikul kõrgkarjamaal. Liisi võidab nii oma karjaseeliliste, suvel mägiõnnis viibiva karjatalitaja kui ka perenaise poolehoidu. Karjaseest väljas ja juba leeriski käinud, saab Liisi selle õnne osaliseks, et Kjersti Hoel palkab ta oma tallu karjatalitajaks. (Meie oludesse ülekantuna tuleb selle ameti all mõista karjaravitsejat ja osaliselt ka meierit.)

Nii jutu sisu.

Nagu noorsoo-väljaannetes tavaline, ei puudu selleski jutus voorusi esikohale asetav ideestik, aga see ei tundu tendentslikuna, pealetikkuvana, moraalitsevana. Jutustuse muhedus, tahetus, tasakaal ja pidurdatud

humoorikus esitamisi viisis varjab tendentsi peaaegu täiesti. Teoses on rida ilmekaid tegelaskujusid (Liisi ise, perenaine Kjersti Hoel, karjapoised Jon ja Peter, Liisi vend Jakob), samuti hästi tabatud loomatüüpe (kits Kõversarv, koer Karu jt.). On ka õnnestunud looduse- ja kohakirjeldusi (Vahivälja „loss“, mägimaastikud) ja meeolukujutusi (Liisi ema matused, Liisi kohtamine vend Jakobiga, Liisi vahekorrad Joni ja Petriga, Liisi leeripäev jm.). Tegelaste psühholoogilise külje esiletoomisele on pandud rohkesti rõhku ja see püsib usutavuse ja loomustruuduse raamides.

Raamatu kaanepilt (värvitrükis) ja jutu siseillustratsioonid on anoniimselt (kuuldavasti eesti) autorilt. Needki on õnnestunud, kuid meenutavad osalt Seton-Thompson'i noorte-juttude, osalt K. A. Hindrey kerget visandeid. Võiks vahet ühtlasi kahelda, kas kõik joonised on jutus pakutavat olustikku tabavad (näit. karjapoiste kujud, vaated maastikule jt.). Kuidagi tundub ka, nagu oleksid illustratsioonid veidi kergejoonelised, millised ei tahaks nagu sobida jutustuse tõsisevõitu ning võrdlemisi tüseda sisuga.

Igatahes on „Pikkseelik“ üpris tõhus jutuke ja täiesti soovitatav noortele, omades eeldusi meeldida just tütarlastele.

Kustas Raud.

Sulo Haltsonen: **Suomalaisista taikamerkeistä.** Helsinki, 1936. 109 lk. Saksakeelse referaadiga.

Noor soome etnoloog Haltsonen on äsja avaldanud tähelepanu vääriva uurimuse rahvausundi alalt, mille pealkirjaks peaks õigupoolest olema „Soome ja eesti nõiamärkidest“, sest peale soome ainestiku on autor kasustanud õige ohtrasti ka Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudes leiduvaid andmeid.

Nõiamärgiks nimetatakse niisuguseid jooniseid või pilte, millest usutakse, et nende tarvitamine hoiab eemale paha ning õnnetust ühelt poolt, teiselt poolt aga toob tervist, edu, vastupidavust ja kaitset. Kõige tuntumad eesti ja soome nõiamärgid on rist ja viiskand (viisnurk, viisilõpp). Peale nende tuntakse meil veel kolm-, neli-, kuus- ja kaheksanurka, haakristi (juudiristi), nn. tursasüdan ja muud. Nagu üldse soomlased on taigade poolest rikkamad, on sealpool ka nõiamärkide mitmekesisus suurem. Peamised alad, kus nõiamärk on tarvitamist leidnud, on kalastus, metsastus, karjandus, põllundus, majapidamine ja haiguste ja vaimude eemaletõrje. Sagedasti on nõiamärk kaotanud esialgse ülesande ja muutunud lihtsalt dekoratiivseks jooniseks või on saanud kohati õuemärgiks. Väljaspool soome-eesti maailma on nõiamärk mujalgi õige üldine. Nagu osutavad arheoloogilised leiud, ulatub mitmete märkide tarvitamine tagasi õige kaugesse minevikku. Väga palju on neid eri juhtumeid, kus tehti üks või teine märk. Mõni märk, nagu rist ja viisnurk, kõlbas peaaegu igal juhul iga asja jaoks. Kõige selle kohta on Haltsose uurimuses üksikasjaline ülevaade.

„Suomalaisista taikamerkeistä“ on kirjutatud õige suure asjatundmise ja hoolega. Pealegi on aine esitamisi viisis niisugune, mis sunnib lugejat teost läbi uurima kaanest kaaneni, enne kui raatsib seda käest kõrvale panna. Etnoloogilistel töödel on sageli väsitavaks nähtuseks liigne tsitaatide toomine. Haltsonen aga on osanud kõigest teadaolevast kujundada täpse ning algallika-lähedase kokkuvõtte. Kuigi autorile ei saa ette heita pealiskaudsust või asjatundmatust, on töö eesti osas siiski mõningaid vähemaid ebatäpsusi ja tähelepanematusi, nagu v e i s e - ehk l o o m a r ö g a t u s e tõlkimine karjan ihotauti'ks (lk. 16) või Eiseni eriuurimuse mainimata jätmine SATOR-valemist kõneldes (90) jne. Peale selle on torganud silma paar juhtu, kus autorile on olnud tundmatu mõni meil üldisemalt levinud nõiaristi tarvitamine. Viimane seik

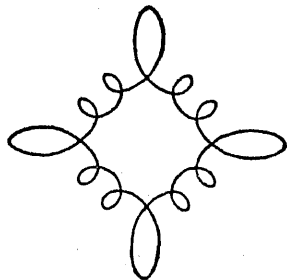

oleneb muidugi allikaks olnud arhiivianestiku puudulikkusest. Allakirjutanu omades juhuslikkudes märkmeis leidub muuseas järgmisi Haltsošel puuduvaid lisandeid. — Kogu Hiiumaal on veelgi üsna harilikuks kombeks jõulu ajal või uusaastal kolme risti tegemine seinale ukse kohta, et järgneval aastal ei juhtuks mingit õnnetust. Enamasti tehakse ristid kriidiga. Võib aga näha ka paberile joonistatud ning siis seinale asetatud riste. Sageli on paberile veel kirjutatud sõnad head uut aastat või õnnelikku uut aastat. — Tallinnas on lastel *kekskasti*, palli, kabet (*tamkat*) või muud mängides kombeks tõmmata liivale, paberile või lauale haakrist või harilik rist ja lugeda: must kass, nõiarist (juudirist), et teisel ebaõnnestuks mäng ja mänguvoor siirduks ütleja kätte. — Põhja-Tartumaal (Torma, Tartu-Maarja) on üheks roosi arstimise viisiks järgmine komme. Suhkrupea- või muule sinisele paberile joonistatakse ühe käetõmbega Haltsošel puuduv, siin toodud rist. Siis seotakse paber haigele kohale villase lõngaga, millele on korraga tõmmatud üheksa sõlme.

Esitatud väikesed lisandid ei taha muidugi öelda, et Haltsoše tööle peaks mujaltki otsima palju ääremärkusi.

Rikkaliku bibliograafiagi tõttu on „Suomalaisista taikamerkeistä“ asjaomastele teatmeteoseks, millest ei saa mööda minna.

Lõpuks peatutagu põhimõttelisel küsimusel, mis eriti folkloristlikkude teoste lugemisel häirivalt silma torkab. On saanud uususeks tsiteerida oskussõnu täpselt nõnda, nagu nad on pandud kirja algtekstis. Arhiivianestiku kogujad on aga sageli olnud puuduliku kirjaoskusega. Seepärast on mõnikord aiva harilikki sõna võidud kirja panna väga imeiliku ortograafias, nagu muide Haltsošel esinevad näited *peremärg* (pro *peremärk*, 69), *Tönnivakkale* (pro *Tönnivakale*, 72), *viisnurg* (pro *viisnurk*, 74) jne. Allakirjutanu arvates oleks eriti võõrkeelses tekstis vajalik, et vigases ortograafias olevad sõnad transkribeeritaks õigesse, või vähemalt lisataks vigasele õige kuju. Muidu on õige raske jagu saada, mis on algteksti otsene omapärasus, mis taas trükiviga, nagu *sulatiiüle* (= *sulatüüle*, 54) jne. See märkus ei ole muidugi mõeldud eriti käesoleva autori kohta.

P. Ariste.

Vana Tallinn. I köide, 1.—2. vihik. Tallinna Ajaloo Selts, 1936. 1—54—105 lk. Hind ? (Toimetused: P. Johansen, R. Kenkmaa, H. Peets.)

Läinud aastal alustas Tallinna Ajaloo Selts uut väikeuurimuste seeriat „Vana Tallinn“, mida kavatakse avaldada 2 vihiku aastas. Seda seeriat tahetakse kujundada „avaldamiskohaks neile ajaloolistele kirjutistele ja andmeile [Tallinna kohta], mis oma spetsiaalse lokaalajaloolise iseloomu tõttu ei leiaks täielikumat avaldamist mujal, kuid millel kohaliku ajaloo uurimisel siiski ei puudu oma tähtsus“ (lk. 5).

1936. a. jooksul valminud 2 vihiku, mis teise vihu lõppu lisatud sisukorra järgi otsustades moodustavad seeria I köite, sisaldavad ajaloolisi, kunstiloolisi, ehitusloolisi ja kirjandusloolisi kirjutisi, arvult kümme neljalt autorilt. P. Johansen kirjutises „Püha Ventsel ja Tallinna Mihkli kloostri asutamine“ püstitab uue tõenäolise oletuse, et Tallinna Mihkli nunnakloostri kirik pole pühendatud, nagu seni on arvatud, mitte Böömi märtervalitsejale Wenceslausale, vaid Rügeni vürstile Ventselile, kes taanlasi Tallinna all 1219 võidule aitas. Teises kirjutises „16./26.

märtsi tähtsusest Tallinna ajaloos“ esitab P. Johansen neid ajaloolisi sündmusi, mis teevad 26. märtsi Tallinna ajaloos pühitsemisväärseks. H. Peets esitab arutlusi „Pirita kloostrivaremeist leitud vaselõike plaadi fragmendi „Ecce Homo“ päritolust“ ja tutvustab ning hindab pikemalt — ühes rohkete kriitpaberlisadega — Johannes Hau ja Karl Ferdinand v. Kugelgeni tallinnaainelisi maalinguid, tuues kummagi kohta ka üsna üksikasjalikke eluloolisi andmeid. Kõige ulatuslikumat probleemi käsitleb R. Kenkmaa kirjutis „Paberitööstuse tekkimisest Tallinnas, eriti selle uestiasutamise möödunud sajandil“, mis 21 leheküljel annab hea ülevaate Tallinna paberitööstuse arengust XVII-st sajandist XIX sajandini. See on tüsedaim töö kogu teoses. R. Kenkmaa teine kirjutis „A. von“ Puškini teoste tellimisest Eestis, eriti Tallinnas 1837. a.“ käsitleb, vastandina eelmisele, hoopis detailset küsimust kirjandusloost alalt, mille avaldamise tegi aktuaalseks peamiselt Puškini surma 100. mälestuspäev, mida pühitseti käesoleva aasta algul. Täiesti huvitav ja väärtuslik on K. Kallu „Ehitusloolisi märkmeid Harjuvärava kohta“, milles esitatakse läbitöötatult 1934. aastal Tallinna Majaomanikkude Panga hoone alusmüüri rajamisel ette võetud kaevamistel tehtud avastusi ning tähelepanekuid ja Tallinna linnaarhiivi ja muid andmeid. Uurimustest kõige elavam ja lugemiseks otse põnev on A. Süvalepa „Ordumeister Herman von Brüggeneý külaskäik Tallinna 1536. a. ja turniir Raekojaplatsil“. Kui jätta sellest välja allikaviited ja muuta veelgi kirjanduslikumaks stiil, saaks sellest hästiloetav ning väärtuslik ajalooline novell. Samuti on huvitav sama autori „Uusi andmeid Ivo Schenkenberchist ja tema vanemaist“. A. Süvalepp vilunud ajakirjanikuna ületab kaasautoreid esitusviisi elavuse ja köitvusega.

Tallinn omab väga rikkalikku ning väärtuslikku linnaarhiivi ja linnal on õnnestunud kutsuda sinna ametisse esmajärgulisi teaduslikke töötajõude, nii et aastate jooksul on selle arhiivi ümber kujunenud agar ning viljakas uurijatering dr. P. Johanseniga eesotsas. Viimasel ajal on Tallinna kõrval teadusliku uurimistöoga silma hakkamas ka Narva, nähtavasti tänu sealsele linnaarhivaarile mag. A. Soomile. Need kaks Põhja-Eesti linna teineteist täiendades arendavad tõhusat teaduslikku töövõistlust Tartu ülikooli ja sinise Riigi Keskarhiivi ümber koondunud uurijaskonnaga. Õigupoolest ongi meie teadusaladest ajalugu vist ainsana nii õnnelikus seisukorras, et leiab tugevat harrastamist kahes suuremas keskses, mis lubab loota meie ajalouurimiselt lähemas tulevikus veelgi suuremat viljakust. Tallinna uurimiskeskuse elavast ning innukast uurimisharrastusest kõnelevad käesolevadki vihud, mis sisaldavad küll peamiselt lühemaid artikleid, kuid needki väljendavad teaduslikku tõsidust ja asjalikkust ning metoodilist küpsust. Kellel vähegi on ajaloonärvi, loeb siin tutvustatud väikeuurimusi huvi ja põnevusega.

August Palm.

Vastutav toimetaja: D. Palgi, Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.